БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

50-ЧЫЛГА ЧЕДИР 110 ХОНУК АРТКАН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. ИЮЛЬ 20 ЧЕТВЕРГ № 170 (6807).

Өртээ 2 көп.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелинде

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ — БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

СЭКП обкомунуң бюрозунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге болгаш облпрофчөвүлелинге 1967 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садып алыр талазы-биле социалистиг чарыштың түннелдерин чугаалажып көргеш, республиканың колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери ниитиниң мал ажылын хөгжүдер талазы-биле эки түннелдерни чедип алган деп демдеглээн. Республикада күрүнеге сүт садарының чартык чыл планы 128 хуу, эттии—141 хуу, сүттүү— 125 хуу күүсеттинген, продукция бүдүрери болгаш бүгү үзүн малдарның баш санын өстүрери көвүдээн. Барыын-Хемчик районнуң колхозу болгаш совхозтары сүт садып алырының чартык чыл планын 126, эттии—165,7, дүктү—118 хуу күүседип, малдың баш санын база чаш мал алырын көвүдетпишаан, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин өстүргеш, бирги чартык чылда эң дээре көргүзүглерлиг болганнар.

Таңды, Тожу, Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның малчыннары эки көргүзүглерни чедип ап, эрткен чылдыы-биле деңнээрге мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын өстүрүп, малдың баш санын көвүдеткеннер.

Ооң-биле кады Бай-Тайга район (эштер Кызыл-оол, Лопсан-Серен, Чүлдүм) эът садарының чартык чыл планын күүсетпээн, эът, дүк бүдүрерин кудулаткан, Тес-Хем биле Эрзин районнар бүгү үзүн малдарның баш санын эвээжеткен, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнар малдың хорамчазын көвүдеткен болгаш чаш мал алырын эвээжеткен деп демдеглээн.

СЭКП обкомунуң бюрозунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелинин ДОКТААТКАНЫ БОЛЗА:

1967 чылдын бирги чартыының ажылының түннелдери-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНГА (СЭКП райкомунуң секретары эш СТАЛ-ООЛ, райкүүском даргазы эш АМЫРБИТ, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш МОҢГУШ) 500 рубль түннүг акша шаңналы-биле кады тыпсыр.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, парткомнарга, партия эге организацияларынга болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларынга дааскаңы болза:

колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының кичээнгейин мал чеминин белеткелиниң темпилерин бедидеринче угландырбышаан, көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер, хой кыргылдазын доозар болгаш дүктү күрүнеге садарын чыл планында көрдүнген хемчээлден эвээш эвести садарын чедип алыр. Чер бүрүзүнге чурттал бажыннарын, ол ышкаш мал кажааларын септээрин болгаш тударын калбартыр. Бүгү сүт-бараан фермаларына дүнеки одарладыышкынны, саар болгаш семиртир коданнарны концентраттыг чемнер-биле немей чемгеренин организастаар, чаш бызааларны болгаш хаван оолдарын интенсивтиг өстүрер, инекти хүнде үш удаа саарынче шилчиир. Мал ажылынга уксаажыдылга ажылын болгаш төрүүр малдарның тарып боозадылгазын экижидер.

тус-тус районнар, колхозтар, совхозтар, бригадалар, фермалар болгаш тус-тус ажыл-ишчилер арызынга сүт саалдазының болгаш аныяк малдың хонукта немелде деңзизиниң доктаамал көвүдээшкинин чедип алыр, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам дээштиг калбартыр.

Наадымга уткуштур сөзүм

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда хөй чылдар дургузунда мал ажылында турар кижи мен. Амгы үеде хойжу мен. Малчыннарның чедип олурар Наадымы-биле холбаштыр ажыл талазы-биле бодумнуң өөрүшкүмнү илередиксээн мен.

Партияның болгаш чазактың көдээ ажыл-ишчилер бистерниң дугайында улуу-биле сагышты салып турарын бодап келгеш, кижи улам кызып ажылдаарын бодап келир-дир. Мээң кады чурттап чоруурум Коваа Көкейлең-биле бис харын-на ындыг сеткил-биле ажылдап чоруур бис.

Бисте төрүүр 415 хой бар. Чүс баш хойга онааштыр 90 хураганы камгалап алыр деп хүлээлгени алган турган бис, а черек кырында алганывыс 111 хураган болган. Дүктү бир хойга онааштыр 2,5 кг алыр дээн болзувусса, 2,6 кг алган бис.

Малдың чаш төлүн бүрүн өстүрүп алыр хойдан хөй-ле дүктү алыр дээр болза, оларның ажаалгазынче онза кичээнгейни салыр. Чижээлээрге, чаш хураганнарны кыжын аартпас дээш бүгү хемчегларни алыр, ажаалга бичии-ле кошкаар болза, ижинге холбашкан аарыглар ыяап-ла турып келир. А дүктү хөйну алыр дээр болза, база-ла хойларның одарбелчиир ажаалгазын эки чөрүдар, хараганныг черге хойлар кадарбас суг-суг дээш, сагыыр чүүлдер хөй, ол дугайында зоотехниктиг чурумнарны шыңгыы сагып турган, эки түннелдерни чүгле чедип ап болур.

Чоокта чаа бистиң районнуң малчыннарының Наадымыңга чоруурумга, мени болгаш мээң кадайымны — ийидиривисти улуг өртектиг чүүлдер-биле шаңнады. Ол кончуг өөрүнчүг-дүр, аңаа харыы кылдыр, ашы-өөрүнүң идегелин шынзыдар дээш, улам кызымак ажылдаар-апаар бис. Бистиң бир дугаарында алыр хемчегленивис: — хойларывыстың чайлаглаашкының үлегерлиг организастаары болгаш оларның тарып боозадылгазын эки шынарлыг чөрүдары болур. Бо талазы-биле бүгү чүүлдерни кылыр апаар. Малга чем белеткелин эгелей берген бис, биске бо талазы-биле чедирген планны чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир дээш демисежир бис.

Кыштаглаашкынга белеткелди амдыгааштан эгелээр. Бо бүгү чүүлдерни чедиишкинниг бүдүрүп алыр болза, келир кыжын малга кандыг-даа соок, кылын хар коргунчуг эвес, ооң-биле кады ол болза Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга төлептиг белээвис болур.

Салчак КОВАА,
«Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА ДУЗАЛАЖЫРЫ-БИЛЕ

Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү өдырларының хөй эртемденнери, тускай эртемниглери, СЭКП ТК-ның аппарадының, төп организацияларның болгаш албан черлериниң харыысалгалыг ажылдакчылары составтыг пропагандисчи бөлүктер СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп Тезистерин таныштырар талазы-биле дузалаамчыны партия организацияларынга көргүзери-биле чурттуң бүгү районнарынче аъттаныпкан. (СЭТА).

Агитбөлүктер

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп СЭКП ТК-ның Тезистери радиога чарлаттынып, парлалгага үнгенден эгелээш, Бии-Хем районнуң ажылчы чоннары ол төөгүлүг документини улуу-биле сонуургап, изии-биле деткип келген.

Ам үеде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Төп Комитеттиң Тезистерин ажылчы чоннарга таныштырары районда калбаа-биле чоруп турар. Районнуң удуртур ажылдакчыларындан болгаш шыырак пропагандистериндан тургустунган 15 кижилиг пропагандисчи бөлүктүң кежигүннери бирги эзлчегде совхозтар, колхозтарже үнгүлээш, тус-тус черлерге баштайгы таныдылгаларны организаставышаан, ажыл-агый төптеринге, фермаларга, бригадаларга, малчыннарга тайылбыр ажылы чорудар агитатор-политинформаторларның бөлүктерин тургускулаан. Ам ындыг бөлүктер Тураның улуг-улуг коллективтеринде, совхозтарда, колхозтарда тургустунган болгаш ажылдап турар.

«Кызыл тараачын» колхозта партком секретары В. Шынгыы баштаан агитатор-политинформаторлар бөлүүнде 51 кижи бар. Олар ажыл-агыйының бүгү участоктарында хуваттынган. Агитаторлар Тезистерни бөлүктер аайы-биле планнай көрүп алгаш, аңаа дүүштүр беседаларны, ыыткыр номчулгаларны чорудуп турар.

Тезистер таныдылгазы чүгле бөлүк кижилерлиг черлерде чоруттунуп турар эвес, харын ырак-узакта чурттап турар хойжулар, малчыннар ортузунда база чоруттунуп турар. «Кызыл тараачын» колхозтуң Зэрбекте малчыннарын 4 агитатор кезип чораан келген. «Өөк» совхозта 8 кижилиг «Хадың» колхозта 5 кижилиг бөлүктер участоктар, малчыннар кезип чоруп турар. Ол ышкаш районнуң Культура бажыңының агитбригадазы үнүүшкүннерни кылып, Тезистерни чонга тайылбырлап чоруп турар.

Чайның ажыл-ишчи хүннери

Чымчак алдын

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбыры 5754 хойну кыргаан. Бир хойдан ортумаа-биле 3,1 килограмм дүк алдынган. Салбырның хойжуларындан Б. Дагбаның кодан хоюнуң бирээзинге онааштыр ортумаа-биле 3,7 килограмм, Х. Намзырай, С. Мартак-оол оларның хойларындан — 2,5—3,5 килограмм дүктү кыргып алган.

Хой кыргылдазы доозулган соонда малчыннар Куйлуг-Хем бажында серии болгаш эки өттүг чайлагларже көжүп үнгүлээн.

Шулуудап кирген

Бии-Хем районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артели сиген кезилдезин шулуудады берген. Ам үеде төп участокта болгаш ийиги бригаданың Даг-Баары деп черлерде сиген шөлдерин механизасторлар кезип турар.

Мал чеми белеткээр талазы-биле бригада, агрегат бүрүзүнүң даалгазын ажылдап кылган, социалистиг чарыштың негелделерин доктаадып тургускан. Онаалдаларны болгаш социалистиг чарыштың негелделерин бригадаларның тускай хуралдарынга чугаалажып көрген. Мал чеми белеткээр механизаторлар бедиткен хүлээлгени алгаш, шулуудап ажылдап эгелээн.

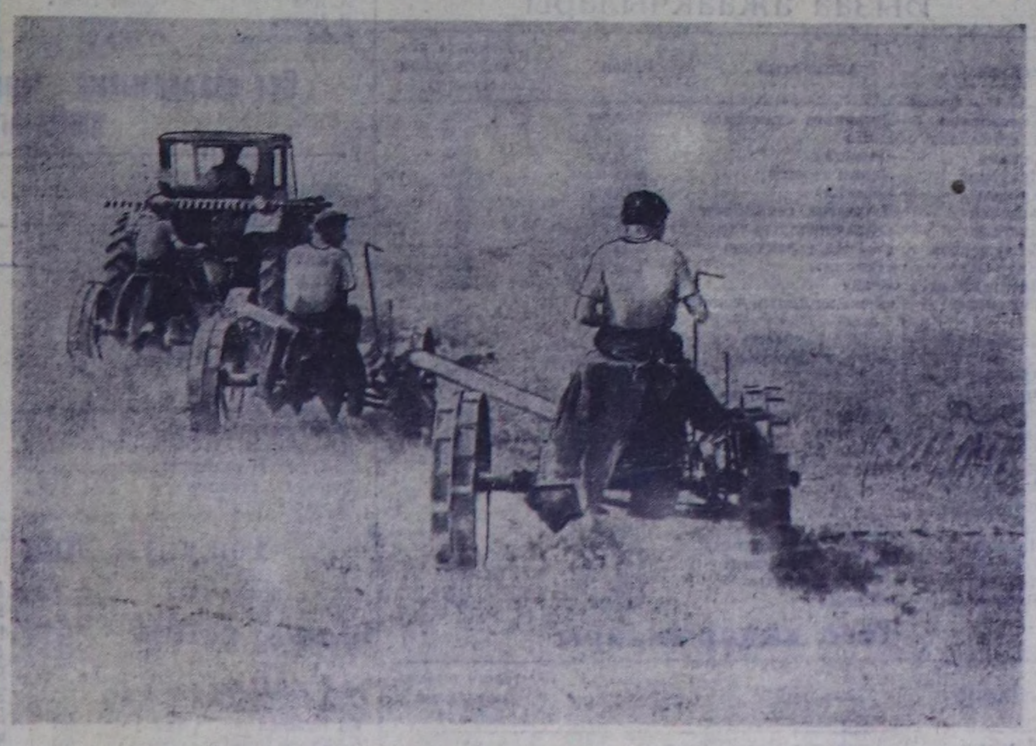

«Сукпак» совхоз ам үеде сиген кезилдезинге түлүк теп кирипкен.
ЧУРУКТА: тракторист эш Г. Федотовтуң үш сеялкалыг агрегат-биле сиген кестирип турары.

С. Феоктистовтуң фотозу.

Оът-сиген манады, сигенчилер кайдал?

Улуг-Хемниң шынааларында, ортулуктарында, Чаа-Хөлдүң унунда болгаш өске кайда-даа бо чылын оът-сигениң үнүжү чаагай, ам кидин кезер үезинде. Дүжүт ажаап алыышкынынга чедир үе болза малга сиген белеткелиниң эң харыысалгалыг, бүгү күш олче хаара тутмаэн. Муң тонна ажыг сиген белеткээр планныг. Мындыг күш-биле организаас чок ажылдаар болза, бо планны үш-даа чыл иштинде күүседип шыдавас.

Сиген кезилдезинге кирер ужурлуг ам-даа беш трактор бар. Оларны июль 16-га чедир Чаа-Септиң Алаактан хол кадыыры-биле кезип турар болза, сиген белеткелинге биче эвес немелдени киирер ужурлуг.

Совхозтуң Булун-Терек салбырының эргелекчизи эш Х. Шойдак-оол «Шынның» рейд бригадазынга сиген белеткелиниң талазы-биле мынтунган турар үе болур. Ындыг турбуже, Улуг-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары июль 17-ге чедир сиген кезилдезинге шуудап кирбээн, организас чок эгелээшкин-биле чадажып турар.

«Шынның» рейд бригадазы «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында сиген белеткелиниң талазы-биле байдалды көрген. ДТ-20 деп ийи трактор болгаш 14 кижи хол кадыыры-биле июль 11-де сиген кезилдезин эгелээн. Олар бүдүн дөрт хүн иштинде үгле 12 га черниң сигенин кескен, ол сиген белдүнсуун кежирип чадап турып берген. Хол кадыырларының чамдыызы база ажыглаттынмаан. Июль 15-те салбырның эргелекчизи эш Успун Кара-оол баштаан элээн хөй кижилер Чаа-Септиң суун кежип чадап тура хүнээн. Эрткен чылын ол сугну сал-биле кежип турган, а бо чылын ындыг салды үгө кылып албаанын? Чаашкынныг чылын сугнуң улгадыры кымга-даа билдиңгир турбуже, баш удур хемчег албаанының түннели ол-дур.

Хой болгаш өшкү ажылының бригадалары 230 тонна сиген белеткээр, малчын бүрүзү 10 тоннаны кезер онаалдалыг деп, салбыр эргелекчизи чугаалады. Ынчалза-даа малчыннардан кым-даа сиген кезилдезинге кирбээн.

Совхозтуң Үрбүн салбырында байдалды алырга, июль 15-ке чедир сиген кезилдезинге кирбээн деп чугаалаза чогуур. ДТ-20 болгаш «Беларусь» тракторларны мал чемнериниң белеткелинге 8 чедир киирер деп планнаан. Ынчалза-даа чаңгыс-даа трактор сиген кезилдезинге кирбээн, ийи трактор салбырда безин келбээн, оларны кажан чедип алыры билдинмес. Көк-Тал деп черде хол кадыыры-биле каш га черниң сигенин кескен, ол сиген белдүнмээн. Малчыннарга сиген кезер онаалданы берген болза-даа, олардан сиген кезилдезинге кирген кижи чок.

Көк-Даш алаагы, Чаңгыс-Терек чаны, Калбак Ортулук, Акыжак алаагы — бо черлер Үрбүн салбырның сиген кезер кол черлери. Бо чылын ол черлерде оът-сигениң үнүжүн кандыг дээр, туралаан уунче кезип болур. Бо салбыр 1966 чылда үгле 700 тонна сиген белеткээн, бо чылдың планы 1200 тонна. Бир эвес шак мындыг күжениишкин, организаас чок, ала-чайгаарлаашкынбиле хөделир болза, эрткен чылдандаа дора болуп чадапчок.

Бо ийи салбырның сүт-бараан фермалары Чаа-Хөлдүң Даштыг-Тейде болгаш Дээрбе-Хөлде чайлаглап турар. Фермаларга баарга, сиген белеткелиниң дугайында кымдаа дүжүнге какпайн турар. Сиген белеткээр талазы-биле онаалда билдинмес. Эртенги, кежээки саалдалар аразында хостуг шактарда бо фермаларның коллективтери Чайлагча деп чугаалаан: «Сиген кезилдезинге ийи трактор, хол кадыырлыг 20 кижи ажылдап кирген. Бир тракторну Шаңчының Сутлуг-Ойга сиген кезери-биле чорударывыска, орук ара үрелген. Бистиң салбырга берген сиген кезер ийи машина совхозтуң Чаа-Хөл суурда септелге мастерскаязының девискээринден ам-даа үнмээн. Бир сараат салыкчызын бээр дээн. Ол ам-даа алдынмаан. Бисте байдал мындыг, ам-даа шуудап кирбээн бис».

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы бо чылын Улуг-Хемниң Дөң-Терек чоогунда арыг кыдыында, сиген кезер черлериниң чанында чайлаглап турар. Саанчылар, кадарчылар шупту 20 ажыг кижи, кажан онаалда бээр, чепсек хөрексел-биле хандырар болдур, ынчан хөделир бис ыйнаан дээш, ам үеде сиген белеткелиниң талазы-биле чүү-даа кылбайн турар.

«Найырал» совхоз 1966 чылда шак мындыг байдал-биле эвээш мал чеми белеткеп алгаш, кышкы үеде Таңды райондан мал чеми сөөртүп, улуг шүүдел үндүрүп турган. Ону ам кым-даа уттур чай болбаан.

Сиген кезилдезиниң талазы-биле мындыг дүвүрээзиниг байдал канчап тургустуна бергенил? «Найырал» совхозтуң дирекциязы (директору эш Е. Трошин), совхозта партком (секретары эш К. Өлчей) көдээ ажыл-агыйда ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары ышкаш эң чугула кампанияга өй-шаанда, чогуур белеткелди чорутпаан, салбырларда байдалды хынаваан болгаш сиген белеткээр бригадаларны, звеноларны четчелеп тургузар талазы-биле тодаргай организастыг хемчеглер албаан. Белеткелдиң үезин шак ынчаар эрттиргеш, ам сиген кезилдезиниң үезин келирге, башкарлып чадап турары ол.

Районнуң өске-даа ажыл-агыйларында сиген кезилдези дыка четпес чоруп турар. Моон ап көөрге, районнуң партия, совет организациялары, ыланғыя көдээ ажыл-агый эргелели бо чугула ажылга кирер техниканың, чепсек-хөрексолдиң септелгезин чорударын четпес организастаан болгаш чер-черде байдалды өй-шаанда көрүп, эдер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер албайн келгени тодаргай-дыр.

Бо чылын сигенни үгле шынаалардан, ортулуктардан эвес, харын хову черлерден база белеткеп болур. Сиген белеткелиниң планын тарымал үнүштерниң күсели-биле күүседип алыр дээр хөөн база бар. Ол шын эвес. Тарымал үнүштерни ажаап алыры черле албан болгай, а чайгаар үнген оът-сигенни эки хоолулуг үезинде ажаап алыр хөрек.

Сиген кезилдезинге кирер ужурлуг белен эвес тракторларны, волокушаларны, сараат салыкчыларын болгаш өске-даа техниканы бүрүн ажылдадып киирери чугула. Техника чоруттунмас черлериниң сигенин кезери-биле хол кадыырларын көвүдедири бир чугула айтырыг болур. Хойжу бригадалар, сүт-бараан фермалары болгаш тус-тус малчыннар боттарының планныг хүлээлгелерин ам бичии-даа соңгаарлатпайн күүседип киирер ужурлуг. Ооң-биле кады суурларда хостуг кижилерни, школачыларны бо ажылче хаара тудары чугула.

«Найырал» совхозтуң салбырларында сиген белеткелинге кирген эвээш кижилери ам үеде боттаңнап ажылдап, көжээ чаныы кээп, эртен боттарының нүш-хүнезини-биле ажылга үнүп турар. Ынчангаш ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс. Сигенчилерни шөлдерге доктаамал ажылдадыр, ниитиниң чемненилгезин организастаар, аңаа чурттал байдалды таарыштырар хемчеглерни албас болза, сиген белеткели организас чок, чайгаарлаашкын-биле чоруттунар болгаш дүжүт ажаап алыышкыны-биле капсырлажып, берге байдалга таваржыр апаар. Бо байдалдан чайлап, сиген белеткелиниң планын дүжүт ажаап алыышкыны массалыг эгелээринге чедир доозар дээш ажыл-агый бүрүзүнге ажыл планын, хүн бүрүнүң графигин тургузары чугула деп, «Шынның» рейд бригадазы санап тур.

Д. АРАКЧАА,
Улуг-Хем районда радио дамчыдыытазының редактору.

О. ЛОПСАН,
«Шынның» көдээ бижикчизи.

М. ЛЮНДУП,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

«ШЫННЫҢ РЕЙДИЗИ»

Л. И. Брежневтиң болгаш А. Н. Косыгиннин Х. Бумедьен, А. Р. Ареф-биле беседалары

Июль 17, 18-те Кремльге Совет удуртукчулар Москвада келген, Алжир Улус Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң Даргазы, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Бумедьен болгаш Ирак Республиканың Президентизи А. Р. Ареф-биле беседалар кылган.

Беседаларга совет таладан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүүн, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги орулакчызы В. В. Кузнецов киришкен.

Эш хуузунуң найыралчы байдалынга эрткен беседалар чорул турда, Х. Бумедьен биле А. Р. Ареф араб күрүнелериниң баштыңнарының июль 16-да Каирге доозулган чөвүлел хуралының түңнелдериниң дугайын дыңнаткан. Л. И. Брежнев биле А. Н. Косыгин социалистиг чурттарның акы-дуңма партияларының болгаш чазактарының удуртукчуларының июль 11—12-де Будапештиге болган чөвүлел хуралының дугайын дыңнаткан.

Алжирниң болгаш Иракты удуртукчулары Чоокку Чөөн үүкте Израильдиң болгаш ооң талазында турар империализм күштериниң өскүдүп үндүрген амгы кризис-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның туружун бедии-биле үнелеп көрген. ССРЭ-ниң бо деткимчези Израильдиң болгаш империалистиг белүктериниң эмелекчи планнарынга удур хөделиишкинге чугула рольду ойнап турар.

Израиль агрессияның уржуктарын узутказарының аргаларының дугайында болгаш Чоокку Чөөн үүкте ниити байдалдың дугайында саналоналдарның солчулгазы болган. Израильдиң агрессиязының уржуктарын узутказары Чоокку Чөөн үүкке тайбыңны катап тургузарының чугула үндезини болур дээрзинге талаларның чаңгыс аай бодалын санал-оналдарның ол солчулгазы көргүскен.

Совет Эвилели биле араб чурттарның аразында найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга талаларның өскерилге чон чүткүлү база катап бадытказтынган.

МОСКВАДАН ҮНҮПКЕН

Найыралдың алын-чоруун кылып, Москвага чораан Алжир Улус Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң Даргазы, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Хуари Бумедьен биле Ирак Республиканың Президентизи Абдель Рахман Ареф июль 18-те төрээн чурттарынче чаныпкан.

Внуково аэродромга Х. Бумедьен биле А. Р. Ареф оларны Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ю. В. Андропов болгаш өскелер-даа үдээн.

(СЭТА).

Совет-пакистан дем каттыштырылгазы

ДАККА. (СЭТА). Чөөн Пакистанда Горазалга Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туттунган турар электростанцияның техниктиг төлевилелин бадылаар дугайында протоколга ат салдынган. Кайызы-даа 55 муң киловатт күштүг ийи турбинаны ленинградчылар бээр, а электростанцияның котёлдарын Таганрогтуң ажылчыннары тудуп турар. Бүгү-эвилелдиң «Теплоэлектротөлевилел» институдунуң Москва салбырының аная чоруп турган тускай эртемниглери станцияның техниктиг төлевилелин чогаадып бээр хөй ажылдарны кылган. Ам пакистан ажылчыннар тудуг черинин шөлүн белеткеп турар. Муссон — чаашкынныг үе эрте берген соонда, бо чылдын ноябрьда электростанцияның таваа турар черге баштайгы адагаштарны кадаар.

Совет Эвилели чүгле ол электростанцияны тударынга-даа эвес, харын аңаа тускай эртемниглер белеткеп бээринге база дузалажыр. Бөлүк пакистан инженерлер болгаш техниктер станцияны ажылдадыры-биле таныжып алыр дээш Совет Эвилелинче чоруптар.

Станция бодунуң хереглекчилеринге баштайгы электри күүнүн 1969 чылдың эгезинде бээр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиуму эш Андрей Байкараевич Юмбуну Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле эргелелиниң начальнигинге томуйлаан.

ЧОНГА БАРААЛГАЛ

Чоннун амыдыралынын хандырылгазын бо беш чылда улус ажыл-агыйынын улуг, техника талазы-биле бедик деңнелге чепсегленген адыры кылдыр тургузарынын соруглаларын СЭКП-нин XXIII съездизи айыткан.

Ол өндүр улуг шиитпирни амыдыралга боттандырар дээш бистин аныяк республикавыстын амыдырал хандырылгазынын ишчилери элээн ажылдарны кылганнар. Бо чылын комбинат санында Совет эрге-чагырганын 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарыш калбарган.

Юбилейлиг чылдың баштайгы чартыынын түңнелинден алырга, Тыва АССР-нин Амыдырал хандырылгазынын министерствозунун хөй-хөй коллективтери хүлээлгелерин төлептиг күүседип, алдарлыг байырлалга күш-ажылчы белектерни белеткеп турар. Чартык чылдың бүдүрүлге программазын министерство 101,7 хуу күүседкенийикпе, азы эткен чылдың ол үезинден чонга көргүскен дузага немей 104,2 мун рубльдин дузазын чедирген. Беш чыл планынын бир онзагай үүлү болза, көдээ черлер биле хоорай аразынын ылгалын узуткаар ажылдары күштелдирери болур. Ынчангаш көдээ суурларның чурттакчыларының амыдыралының хандырылгазын үндезини-биле экижидери көрүнген. Тываның көдээде ишчилериниң амыдыралын экижидер соруглаары бистин районнарда комбинаттарывыс бо чылын элээн чедимчелиг шиитпирлеп турар апарган. Ук даалга 110,8 хуу чедир күүседтинген. Көдээ чурттакчыларга дуза чедиреринин хемчээли эткен чылдыындан 31,2 мун рубльге өскен. Ону хууга алыр болза ол 29,1 хуу улгаткан.

Амыдыралга чугула дуваны чедиреринин хемчээлин калбартыр, продукция бүдүрериниң талазы-биле Кызылдың комбинады дең-дески ажылдаар аргалыг болганындан дээре көргүзүглерлиг апарган. Эткен чылдынга бодаарга, найысылалда бо бүдүрүлге планын 31,8 хуу ажыр күүседкен. Районнарда комбинаттардан Сарыг-Септе, Турада, Шагаан-Арыгда болгаш Бай-Хаакта бүдүрүлгелер эки түңнелдерни чедип алганнар.

Бистин министерствонун чагырганында комбинаттар идик септээр, даарап белеткээр талазы-биле чоннун негелдезин мурнунда шоолуг хандырып шыдавайн турган. Бо чылын байдал элээн өскерилген. Ук цехтерни мергежэн кадрлар-биле четчеленирче, ажылдаарынга чугула эт-херекселдер-биле оларны хандырарынче кол кичээнгейни утландырган бис. Түңнелинде чаа идиктерни кылырының хемчээли ийи катап көвүдээн. Чаа идик кылыры-биле чергелештир эргилеп элээн идиктерни база септеп турар. Ам үеде кызылчылар септелгеге мурнундаазындан 2,4 катап хөй идикти дужаар аргалыг болганнар. Шагаан-Арыгның, Ак-Довурактың амыдырал хандырылгазының комбинаттарында идик септээр цехтер бодунун ажылын дээредеткен. Эрзин, Өвүр районнарның чурттакчылары база боттарының комбинаттарынга чаа идикти белеткедип, әлей бергенин септедип алыр аргалыг болганнар.

Амыдырал хандырылгазында чонга хеп даарап, септээри кол черни эзлеп турар. Даараныла кылыгларынга хереглел улуг. Ооң-биле чергелештир хепти үениң негелдезинге дүүштүр, чараш хевирлиг, аңгы-аңгы фасон, майыктарлыг кылырын чон күзээр. Бо бүгүге дүүштүр ажылдаары болза даараныла коллективтериниң чугула соруглазы. Тываның комбинаттары хеп аймаан даараар, септеп-селириниң планын бо чартык чылда ажыр күүседкен. Көдээ чонга хеп белеткээри 1967 чылдың бо үезинге деңнээрге 31 хуу өскен. Шагаан-Арыгның, Бай-Хаактың, Эрзинниң болгаш Кызылдың амыдырал хандырылгазының комбинаттарының хеп даараар цехтери бүдүрүлге программаларын дыка ажыр күүседкен.

Совет эрге-чагырганын 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана хоорайларның амыдырал хандырылгазының комбинаттарынга организастаан социалистиг чарыштың түңнелинде чаа адыр — трикотаж кылыгларны бүдүрерин шиңгээткен, 5,4 мун рубльдин продукциязын кылган. Трикотаж аймаанга хереглел улуг. Чаа бүдүрүлгени шиңгээткени амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының ишчи совет кижиге юбилейлиг чылдың белээ-дир.

Амыдырал хандырылгазының шугумунда чедишкиннер бар-дыр. Ынчаарга ону күш-ажылга кызымак, ак сеткилдиг, мергежээн ажылдакчылар каннап турар. Ындыг эштерни адаксадым. Чижээ, Чадаанада чазаныкчы эш Биченек, Кызылда баш таарып, шеверлээриниң мастери эш Козлов, фотограф эш Горбунов, даараныкчы эш Чечеткина, Бай-Хаакта идик септекчизи эш Ежаков болгаш өскелерни-даа адап болур.

Сарыг-Септің амыдырал хандырылгазының комбинадында коммунистиг күш-ажылдың коллективи — даараныла цегинин дугайын номчукчуга сонуургадыйн. Ол цех бодунун бүдүрүлге программазын 9 мун рубльдин продукциязын кылыр 10 кижиден эгелээн. Ынчаарда ол өске цехтерден ылгалбайн турган. Даараан хептің шынары база-ла чер албайн турган. Күш-ажылдың бүдүрукчулуг база чавыс. Дериг-херекселде нарын түүлдер эвээш, улустуң бажыңнарынга даараныры ышкаш хол, бут машиналарынга ажылдаар турган. Цехтин ажыл-чорудулгазы партия организациязының кичээнгейинге киргенде байдал өскерлип эгелээн. Кадрлар-биле цехти быжыглааш, кижилерни ажыл аайы-биле шын хуваарындан эгелээн. Цехтин улуртукчузунга мергежилдиг, тывынгыр ажылчынны — хеп быжыкчызы Валентина Ростовцеваны томуйлаан. Оон ажылды шуудадыр дериг-херекселдер-биле цехти четчелеп кирипкеннер. Мастерлер мергежил бедидери-биле ажылчынарны өөреткеннер. Социалистиг чарышты калбартып, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни дээштиг организастааның айтыры чугула. Оон бээр-ле цехтин продукция бүдүрери көвүдеп, байдал экижээн. Бо чылдың январьда даараныкчыларга коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты тывыскан. Оларның бо чылгы көргүзүү база өөрүнчүг. Чартык чылдың планын 112,5 хуу чедирген. 1965 чылда Сарыг-Септің амыдырал хандырылгазының комбинадының бүдүрүлге шөлүн делгемчидип, чаа корпусту туткан. Даараныкчылар чырык, делгем өрээлче көшкеш, аңаа сайырангай машиналарны тургускаш, ажылдап кирипкен. Олар баштайгы хүннерден-не эгелээш бүдүрүлге шөлүн, фондузун долузу-биле ажылдаар дээш демисежип кирипкеннер. Ол цехке кирип турар чагыглар база хөй. Ынчалза-даа коллектив кежигүннери чон чагын үр манаваын дээш бүтү күжүн салып турар. Хеп санын бригада аайы-биле даарап, ажылчынарны тускай операцияларга специализастааны чагыгларны эки шынарлыг күүседиринге дөгүмчелиг болган. Бо бичин, найыралдыг коллективтиң ак сеткилдиг ажылы Каа-Хем районнуң чурттакчыларының сеткилинге тварышкан. Даараныкчыларның дузазын алыр дээн кижилер цехче шуужуп-ла турар. Цехтин коллективи Совет эрге-чагырганын 50 чылынга белектиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Оон негелдезин ёзугаар он айның бүдүрүлге планын октябрь 28-те 6 хуу ажыр күүседири көрүнген. Сарыг-Септе бо коллективтин дугайын делгереңгейбиле чугаалааным ужуру болза, амыдырал хандырылгазының ажылын кала-даа мынчар организастап болурунун аргазы бар деп чүвени шынындар күзелим-дир. Кижилерниң саналоналын херексеп көөр, оларга әлдеквилеп болур, кылган ажылының шынары дээш сеткили хайнытып чоруур болза, ниити байдал черле экижиир болгай.

Чоннун амыдырал хандырылгазының хевирлери чыл келген түдүм көвүдеп олурар. Бистин министерствонун бүдүрүлгелери 40 ажыг хевирниң дузазын чонга көргүзүп турар. Олар күүседлезиниң технологиязы, бүдүрүлгезиниң талазы-биле бот-бодундан ылгалып турарлар. Ынчалза-даа оларны чижеглеп үш бөлүкке хуваап болур.

Бирги бөлүкке кылыгларны, идик-хепти септеп-селиирин, ийигизинге—чагыг ёзугаар чаа кылыгларны белеткээрин, үшкүзүнде—амыдыралга таарымчалыг байдалды тургузарын, чижээ, эт-херекселди хөлезиге бээрин, парикмахерскааларга кижини эдипчазаарын хамаарыштырып болур. Ол бөлүктерниң бүдүрүлгезин планнаарда оларның онзагай үүлдерин барымдаалап, ажыл санының экономика-техниктиг көргүзүглерин кичээнгейге алырын, чонга көргүзер дуза санынга үндүрер чарыгдалды тодарадырын негээр болгай. Бистин республикага амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин организастаанындан бээр оон хемчээли, шынары өскен болгаш бедээн. Үш чыл ажыг үеним дургузунда бистин республикага 9 комбинатты тудуп, ажыглалга киирген.

Бо бүгү-биле чергелештир амыдырал хандырылгазында четпестер амдаа барын демдеглээр керек. Дуза чедиреринин чамдык арыг хевирлери бисте ам-даа сайзыравазын. Чижээ, янзы-бүрү демир кылыглар септелгези, мебель аймаан белеткеп кылыры болгаш септээри кудуку деңнелде болуп турар-дыр. Бодунун бүдүрүлге базазынын, кадрларының талазы-биле шыырак чепсегленген Кызылдың комбинады мебель кылыр планын чүгле 51 хуу күүседкен. Бо чылын химиктиг арга-биле ашталганын болгаш бүдүрүнүн цеги, хөлезилел пунктулары бүдүрүлге көргүзүүн кудулаткан. Тожунун, Бай-Тайганын, Өвүрнүн комбинаттары планныг онаалгаларын безин күүседип шыдавайн турары ук коллективтерде кадрлар-биле ажылды чогуур деңнелге тургуспаанын херечилеп турар-дыр. Бо комбинаттарда күш-ажылдың оагылга-чуруму хөлчок кошкак. Тожуда ажылчыннар ажылын каапкаш, туразында аңнап чоруптар үүлдер бар. Мындыг үүлдер-биле эштешпейн, чидиг демисел чорударын хөй-ниити организациялары холга алыр ужурлуг.

Чонга бараалгалдың хевирин көвүдедип, ажылдың культуразын көдүрери бистен негеттинип турар. Ук соруглаары боттандырарынга күрүнеиин капитал салыышкынының хемчээли база өскен.

1968 чылда Кызылга амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң комплексизин тудуп эгелээр. Аңаа хөй цехтер ажылдаар.

Бүдүрүлге черлериниң саны көвүдээри-биле чергелештир ук комбинатты мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаары чугула. Амдыызында бисте тускай эртемниг ажылдакчылар чедишпейн турар. Ынчангаш чер-черде хөй-ниити организацияларынга, администрацияларга аныяктарны бистин бүдүрүлгевиске ажыллаарынче эвилеп, оларның өртүзүнга тайылбырны чорударынче кичээнгей салырын сүмелеп турар бис. Тускай өөредилге черлериниче улусту база өөредип турар бис. Чамдык районнарда партия комитеттери, күүскомнар биске идепкейлиг дузалажып турарын сеткил ханып демдегледим. Бии-Хем, Каа-Хем, Эрзин районнарның улуртур органнары, Эрги-Барлык көдээ Совет бистин ажылдакчыларывыска деткимчени үргүлчү көргүзүп турар. Мындыг байдал-биле холбаштыр Бай-Тайга районнун улуртукчуларының Тээлиде комбинаттың ажылын шуут сонуургавайн турганын айтыр керек. Тээлиже чоруткан хеп быжыкчызын өрен-бажың-биле хандырбаан. Комбинаттың хереглелинге сөөртүп эккелген хөмүр дашты райкүүскомнун докталатканы-биле өске организацияларга үлеп берип турган. Оон түңнелинде комбинатка олаар үүл үзүктелип, одалга четкизи үрелген. Райкүүскомнун улуртур ажылдакчыларының бирээзинин дужаалын ёзугаар комбинат-биле дугуржулга чокка боттывынгыр уран үүл киржикчилеринге хепти өртээн төлевейн даарадып турган фактылар бар. Мындыг үүлдер ук бүдүрүлгенин көргүзүглерин дыка кудулаткан.

Ажылга тыптып келир бергелерни өй-шаанда ажып эртеринче коллективтерни мобилизастаар хөй-ниити организацияларының ажыл-хереэн идепкейжидери чугула. Чүгле ынчаарда алдарлыг юбилейни күш-ажылчы белектерлиг уткуур бис.

Х. ДАРЖАА,
Тыва АССР-нин чонунун амыдырал хандырылгазының министри.

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР. Дагестанның, Чечен-Ингушетияның, Соңгу Осетияның, Ставрополь крайның ажыл-агыйларындан чаа дүнүттүң тараазы Мездонтүң тараа хүлээп алыр пунктузунга кирип турар. Элеваторнун ажылдакчылары тараа хүлээп алырынга үлегерлиг белеткенген. Ында транспортту саадатпас, тараның сортун шын тодарадып турар. Төрээн чурттуң шыгжамырынга баштайгы муң-муң тонна тараны урган.

ЧУРУКТА: Лаборант Алла Маркина анализтээри-биле тараны шилип ап тур.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шөлдерден медээлер

ХЕРСОН. Агаар-бойдустун таарымчалыг байдалдары кукурузаның хуусаа бетинде быжарынга дөгүм болган. Херсон областың элээн хөй ажыл-агыйларында тараа кезилдези-биле хары угда кукурузаның ногаан массазын ажаап алырын болгаш силостаарын эгелээн.

ДОНДА-РОСТОВ. Доннун колхозтарының болгаш совхозтарының тарып, өстүрген тараазындан ам безин чартык миллион тонна ажыг тараа күрүне шыгжамырынга киргеи. Тараның хөй кезии күзүн чажыл тараан кызылтас болуп турар. Хүн бүрүде тараа хүлээп алыр черлерге бо муң тонна ажыг тараа кирип турар.

АЛМА-АТА. Чөөн-Казахстан область тараа кезилдезин эгелээн. Ында баштайгы муң гектарның тараазын кескен, а мурнуу талада тараа кезилдези дооступ турар.

ОДЕССА. Килийск районнун «Маяк» колхозунун шөлдериде сөөлгү гектарын кызыл-тазын ажаап алган. Тараның кезилдезин болгаш тавычаларын чыып бастырарын дооскан мурнуу районнарның ажыл-агыйларында комбайнерлер тарымал тоорукту ажаап алырынга техниканы белеткеп эгелээн.

(СЭТА).

1967 ч. Июль 20.
ШЫН
2-ГИ АРЫН

МУРНАКЧЫЛАРГА АЛДАР БОЛГАШ МАКТАЛ!

Юбилейге уткуштур

(БО ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНЫҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ)

Мурнакчы сүт-бараан фермалары

Фермалар эргелекчилери	Фермалар ады	Ажыл-агый	Район	Бир инектен-не сагган сүт (кг)
Н. Кудрин	Кара-Булун	«Межегей»	Таңды	1415
И. Дурнов	Алаак	«	«	1371
А. Трушникова	Төп	Дуржулга станциязы	«	1360
В. Шубин	Могай	«Искра»	Бии-Хем	1276
С. Максимов	Доора-Хадың	«Межегей»	Таңды	1248
И. Ширяева	Төп	Дуржулга станциязы	«	1211
Н. Пичугин	Төп	«Көк-Тей»	Кызыл	1100
Л. Хола	Төп	Дуржулга станциязы	Таңды	1041
Э. Накысыл-оол	Хадың-Аксы	«	«	1035
Н. Машенко	Кулузун	«Элегес»	«	1026
Д. Доронин	Туран	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1011
М. Скрыль	Өөк	«Искра»	Бии-Хем	1009
П. Носова	Казык	«Элегес»	Таңды	1004
Д. Оюнду	Үрбүн	«Найырал»	Улуг-Хем	993
К. Моңгуш	Төп	«Барлык»	Барыын-Хемчик	992
Г. Агапов	Красноярровка	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	982
Т. Сагаан-оол	Кара-Тал	«Найырал»	Улуг-Хем	982
М. Аспан-оол	Ак-Дурут	«YТКА 25 чылы»	«	885
С. Вершинин	Элегес	«Элегес»	Таңды	881
А. Моңгуш	Дергүн	СЭКП XXII съездизи аттыг	Чөөн-Хемчик	867
Н. Тараканов	Сайгарин	«Искра»	Бии-Хем	859
Н. Сват	Петропавловка	«Тиилелге»	Каа-Хем	851
Ш. Ондар	Ак-Даш	«Сүт-Хөл»	Чөөн-Хемчик	849
В. Чүлдүм	Билелиг	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	841
Л. Барахтаева	Төп	«Коммунизмче орук»	Каа-Хем	828
Ш. Моңгуш	Шык-Бажы	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	827
В. Дершин	Кызыл-Даг	«Найырал»	Улуг-Хем	825
И. Кустова	Төп	«Тиилелге»	Каа-Хем	822
И. Формов	Хадың	«Хадың»	Бии-Хем	811
А. Куюков	Арыскан	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	807

Инек кадарчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хонукта денги немелдези (грамм)
Т. Маштыкпан	«Совет Тыва»	Каа-Хем	1150
К. Ким-оол	»	»	1120
С. Ламбук	«Тиилелге»	»	860
А. Акимов	Ленин аттыг	»	750
В. Горев	«Өөк»	Бии-Хем	720
Д. Белекпен	«Хадың»	»	700
Ч. Шагдыр	«Тиилелге»	»	700
М. Шагдыр	»	»	695
С. Норбу	«Барлык»	Барыын-Хемчик	660
И. Плишкин	«Октябрь 14 чылы»	Каа-Хем	650
С. Аакпар	«Өөк»	Бии-Хем	610
И. Боралдай	«Большевик»	Барыын-Хемчик	600

Хунажын инектер саар саанчылар

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хунажын бүрүзүнден сагган сүт (кг)
Г. Корзун	«Межегей»	Таңды	1682
З. Реодько	»	»	1509
А. Боброва	»	»	1212
С. Сумбакай	«Хадың»	Бии-Хем	1011
М. Винникова	«Искра»	Бии-Хем	977
П. Седип-оол	«Хадың»	»	944
Г. Маный-оол	»	»	936
Т. Шырап	»	»	914

Чылгычылар

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	100 беден-не алган кулун
Н. Конгар-оол	«Улуг-Хая»	Улуг-Хем	94
С. Сарат	«Хадың»	Бии-Хем	92
С. Баччап	«Тээли»	Бай-Тайга	88
С. Дамба	«Малчын»	»	85
О. Доктугу	«Торгалыг»	Өвүр	84
Д. Чыпсынак	Ленин аттыг	Эрзин	82
Д. Балбар	»	»	81
Б. Седип-оол	«Бурунгаар»	Каа-Хем	80

Саанчылар

Саанчыларның фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Бир инектен-не сагган сүт (кг)
Чылда 2500—3000 кг сүт бээр инектер			
М. Сабельникова	«Межегей»	Таңды	1950
З. Кравченко	»	»	1863
Л. Сиренева	»	»	1754
З. Карташева	»	»	1652
С. Пилипенко	»	»	1632
З. Чернышева	»	»	1555
Т. Кара-сал	«Чыраа-Бажы»	Чөөн-Хемчик	1263
К. Хомушку	»	»	1248
О. Моңгуш	»	»	1182
Чылда бир инектен-не саалда 2000—2500 кг			
З. Реодько	«Межегей»	Таңды	1509
М. Нару	»	»	1474
В. Ахаева	»	»	1463
М. Хроменко	»	»	1460
Н. Акулова	«Искра»	Бии-Хем	1448
П. Ондар	«Көк-Тей»	Кызыл	1403
Т. Канай-оол	»	»	1402
К. Оюн	»	»	1370
Ш. Оюн	«Межегей»	Таңды	1315
М. Сереймаа	«Искра»	Бии-Хем	1313
А. Балагашева	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1303
А. Надькина	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1235
Л. Романова	»	»	1235
М. Качиева	»	»	1217
О. Ховалыг	«Искра»	»	1210
И. Сизина	»	»	1200
Г. Дударева	»	»	1192
П. Натшит-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1161
М. Киселева	«Искра»	Бии-Хем	1120
П. Болеева	»	»	1097
Чылда 1500—2000 кг сүт бээр инектер			
П.Бай-кара	«Элегес»	Таңды	1363
А. Трушникова	Дуржулга станциязы	»	1360
А. Бадарчы	«Элегес»	»	1335
Ф. Агы	»	»	1266
Т. Моңгуш	»	»	1250
Ч. Тадар-оол	»	»	1236
С. Саая	«Барлык»	Барыын-Хемчик	1228
Н. Кармолитова	«Элегес»	Таңды	1215
И. Шиляева	Дуржулга станциязы	»	1211
Г. Шырапов	«Россия»	»	1191

Бызаа ажаакчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	Хонукта немелде денги (грамм)
С. Камзанская	Дуржулга станциязы	Таңды	885
Н. Толстникова	«Өөк»	Бии-Хем	870
С. Салчак	«Россия»	Таңды	807
А. Лозутина	Ленин аттыг	Каа-Хем	800
К. Уранчи	«Россия»	Таңды	803
А. Агапова	Дуржулга станциязы	Таңды	793
А. Блинова	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	780
К. Филимонова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	770
М. Кадр-оол	«Россия»	Таңды	752
В. Ивангелкова	«Өөк»	Бии-Хем	750
М. Герасько	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	750
К. Бюрбюжап	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	750
Е. Сандан	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	750
П. Монгуш	«Россия»	Таңды	742
А. Чаетак	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	730
А. Нежененко	Дуржулга станциязы	Таңды	734
С. Ензак	«Россия»	»	730
М. Сувакпит	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	730
М. Кыштымова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	730
С. Күжүгет	»	»	727
П. Фунтикова	»	»	723
Х. Сат	«Искра»	Бии-Хем	710
Т. Чащина	Дуржулга станциязы	Таңды	709
Т. Хомутова	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	704
К. Даржай	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	700
Ф. Баранчук	«Элегес»	Таңды	700

Теве кадарчылары

Фамилиялары	Ажыл-агый	Район	100 тевеге онаалтыр алган бодаган
К. Севекпит	«Торгалыг»	Өвүр	80
К. Долума	Ленин аттыг	Эрзин	85
А. Даңгаа	«Хадың»	Бии-Хем	1188
Т. Моңгуш	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	1160
Г. Кара-кыс	«Хадың»	Бии-Хем	1158
Н. Клепикова	«Россия»	Таңды	1152
Ч. Моңгуш	«Барлык»	Барыын-Хемчик	1146
Е. Данилова	«Элегес»	Таңды	1143
Н. Петрова	»	»	1124
Н. Стеблянская	«Россия»	Таңды	1123
М. Сарыг-оол	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1119
А. Моңгуш	СЭКП XXII съездизи аттыг	Чөөн-Хемчик	1117
Л. Күжүгет	«Барлык»	Барыын-Хемчик	1117
Г. Хайдывай	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1110
Ч. Чанзан	«Тээли»	Бай-Тайга	1099
Н. Картукова	«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	1096
Р. Камаа	«Россия»	»	1086
С. Ооржак	«Найырал»	Улуг-Хем	1077
Н. Какай-оол	«Элегес»	Таңды	1077
О. Маады	«Хадың»	Бии-Хем	1065
Г. Яковлева	«Россия»	Таңды	1061
Г. Спрыгина	Ленин аттыг	Каа-Хем	1052
Э. Моңгуш	«Тиилелге»	Таңды	1049
Н. Глазырина	«Революцияның чалбыыжы»	»	1042
Л. Хола	Дуржулга станциязы	»	1041
К. Архипова	«Тиилелге»	Каа-Хем	1041
Э. Накысыл-оол	Дуржулга станциязы	Таңды	1035
О. Баг-оол	«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	1030
Ч. Сарыглар	Сүт-Хөл	Чөөн-Хемчик	1025
Л. Донгак	«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	1018
Б. Долгар	«Найырал»	Улуг-Хем	1013
Б. Очур	»	»	1007
Чылда 1500 кг чедир сүт бээр инектер			
Т. Моңгуш	«Найырал»	Улуг-Хем	1044
М. Чыртык	»	»	1035
С. Ооржак	СЭКП XXII съездизи аттыг	Чөөн-Хемчик	980
Е. Кол	«Хадың»	Бии-Хем	977
Т. Бай-кара	«Хадың»	Бии-Хем	958
Б. Ооржак	«Шекпээр»	Барыын-Хемчик	953
О. Достакмаа	«Большевик»	»	920
Б. Саңгы	СЭКП XXII съездизи аттыг	Чөөн-Хемчик	916
Н. Севен	«Тиилелге»	Бии-Хем	874
М. Чимит	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	820
А. Отпал	»	»	812
Б. Баир-оол	»	»	812
А. Настай	»	»	793
И. Бойдан	«Чаа орук»	Эрзин	755
А. Кол	«Совет Тыва»	Тожу	733
Д. Чурук	«Чаа орук»	Эрзин	716
М. Мадыр-оол	«YТКА 25 чылы»	Улуг-Хем	709

Сүт саалдазының талазы-биле мурнакчы ажыл-агыйлар

Ажыл-агыйлар	Район	Ортумак саалда (кг).
«Межегей» с-з	Таңды	1212
«Көк-Тей» с-з	Кызыл	1100
«Искра»	Бии-Хем	1021
«Революцияның чалбыыжы»	Таңды	907
«Кызыл тараачын»	Бии-Хем	902
«Тиилелге»	Каа-Хем	899
«Күш-ажылдың хостуу»	Улуг-Хем	898
«Элегес» с-з	Таңды	879
«Кызыл тук»	Каа-Хем	870
«Октябрь 30 чылы»	Каа-Хем	870
«Коммунизмче орук»	Каа-Хем	830
Найырал»	Улуг-Хем	823
СЭКП XXII съездизи аттыг	Чөөн-Хемчик	818
Дуржулга станциязы	Таңды	816
«Хадың»	Бии-Хем	811

Тожунун иви малчыннары

Фамилиялары	Ажыл-агый	100 ивиге онаалтыр алган төл
Ак Күзенен	«Май 1»	90
Б. Ханды	«Совет тыва»	89
А. Бүлчүр	—«—	88
Л. Хува	—«—	88
Б. Хуванова	—«—	88
К. Даш	—«—	87
Д. Мыялай	«Май 1»	86
Б. Орай	«Совет Тыва»	85
Б. Кая	—«—	85
Б. Сандый	—«—	84
К. Чашпаян	—«—	84
Б. Орат-уруг	—«—	81

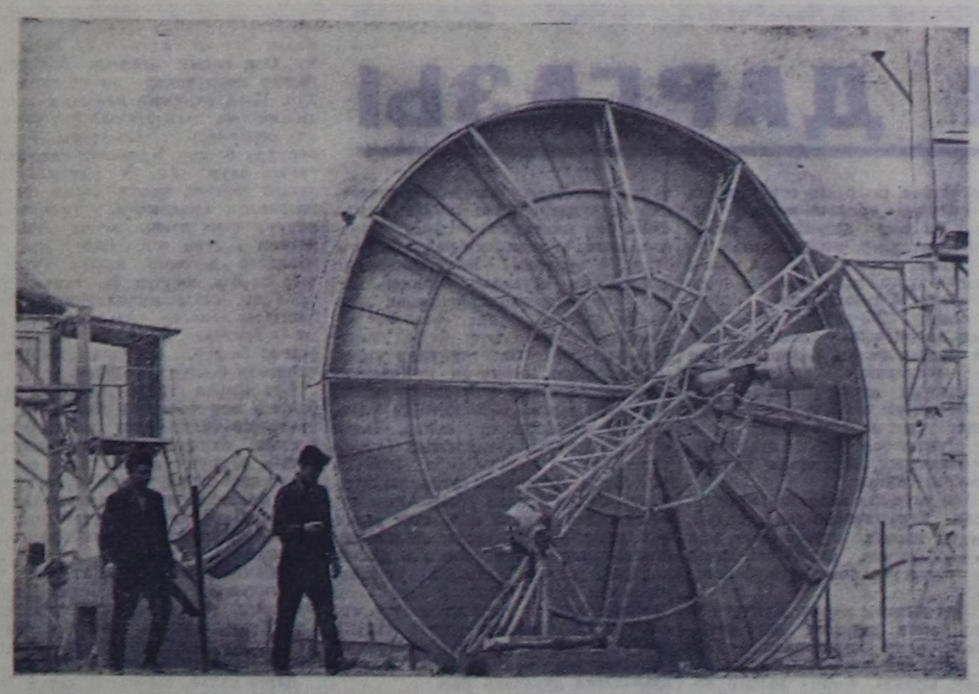

ТУРКМЕН ССР. Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының физика-техника институдунуң эртемденнери сонуурганчыг шенелде ажылын чорудуп турар. Ашхабад чанында бичежек бир шолде хүн херели-биле ажылдаар дериглер лабораториязының чүүл бүрү херекселдери тургустунган. Оларның чамдыктары белен эзилбес материалдарны эзилдирер, дүнзааландыр тудуштурар болгаш 3 муң градус хире изигни тургузуп бээр, оон өскелери хүн изини соон кылдыр хууадурар, оларның кожазында хүн хереледериниң изини чылдырар дериглер тургустунган.

ЧУРУКТА: хүн хереледериниң изни-биле ажылдаар дериглер лабораториязында.

Фото В. КОШЕВОЙНУУ. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТТЕР ЧУРТУНУҢ ЭРТЕМ-БИЛИГЛИГ АЖЫЛЧЫНЫ

«Амгы үеде ажылчыннарның 50 хире хуузу долу болгаш долу эвес ортумак эртемниг. (СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп Тезистеринден).

Келир үениң кандыг болурун угаазылап тывары чамдык кижилерге берге. Келир үеге чеде бергенин Гелберт Уэллс угаазылап көөрге ында тергиидекчилер аңгызының зайындан эртпес, оларның дужаалдарын күүседип турар, мугулай, базындырган куддар — морлоктар ажылчын аңгы апарган турар болган. Чижээлээрге, шоолуг эртем-билии-даа чок, дарлаткан аңгыларга эрге-чагырга тыпсып бээр түңнелдиг төре эргилдези болган турар болза, мугулай бүдүүлүк чоруктун денден баргаы ол, культура, эртем-билиг деңнелиниң дорайтап калганы-ла ол кылдыр Генрих Гейне ышкаш чырык угаан-бодалдыгларга безин 1917 чылдың пролетар революциязының Россияга тиилээриниң мурнунда билдинип чораан. Ажылчы чоннарының аразында бижик билбес болгаш биче билирлер эмгежок Россияга революция хамыктың мурнунда тиилээр деп чүве турбас деп, боттарын маркситер кылдыр санаар чамдык кижилер безин бодап чораан.

— Баштай ажылчын аңгыны, улусту эртем-билиглиг болдуруп алгаш, оон соонда революция дижир болбазыкпе — деп, олар чугаалаар турган.

— Баштай пролетар революциязы херек, оон соонда массаларны өөредир ажыл кайгамчык улуг базымнарлыг шуудан эгелээр — деп, Ленин, коммунистер партиязы бадыткан турган.

Принципиалдыг ол эң чугула маргылдаага кымның шыныы эрткен чартык үс чыл дургузында көзүлген. Тергиидеп турган аңгылар ажылчын, тараачыннарның «караан кажан-на чырыдып каар ирги» деп большевиктер манап олурган болза, делегей кандыг болган турарыл?!

Большевиктер ону манап-даа олурбаан. Орус ажылчын аңгы Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле социал революциязын боттандырган, делегей культуразының байлактарын шиңгээдип алырын болгаш культураның үнелиг чаа байлактарын тургузарын —Октябрьның соон дарый үр үеде культура революциязын өскүдерин база баштаан. Ол ажылды үжүглеп тургаш өөренгизиг эгелээр ужур таварышкан болгай. Бижик билбес болгаш биче билир чоруктуу узуткаар дээш культура походунче миллион-миллион ажылдакчылар кирипкен. Улуг кижилерниң школалары, ажылчыннар факультеттери (рабфактар) ажыттынган. Культураның дээжилерин массаларга нептеретпишаан, культура походунга театрлар биле кино, чурукчулар биле артистер, чогаалчылар биле эртемденнер киржип эгелээн.

Ам бүгү совет ажылчыннарның 50 хуу хирези долу болгаш долу эвес ортумак эртемниг. Чуртка культура революциязының бүзүредиг түнелин СЭКП ТК-ның Тезистеринде ынчалдыр көргүскен. Совет ниитилелге чартык үс чыл дургузунда болган кайгамчык ханы уткалыг өскерлиишкиннерниң үлегер-чижээ — ол түннел болган.

Совет эрге-чагырга чаа догуннап эгелеп турда-ла, ажылчыннар аразындан депшип үнген, бижик шоолуг билбес-даа бол, амыдыралга хөлчок дуржулгалыг болгаш аңгы талазы-биле ылап медерелдиг, кызыл директорлар хөй эвес санныг тускай эртемниглериниң техниктиг дуржулгазын ажыглап, ажылчын массаларның сорук кириишкининге даянып тургаш, үрегделге таварышкан улус ажыл-агыйын эң кыска хуусаада катап тургузуп, оон ажылын шуудадып шыдаан. Олар салым-чаяаныг, бот-тывынгыр өөренекчилер турган! А индустриализация эгелээни-биле, беш чыл планнарын боттандырып эгелээни-биле чергелештир, совет ажылчын аңгы чогаадыкчы тургузукчу күштүг ажыл-ижиниң төөгүге мынчага дээр көстүп көрбээн үлегер-чижээн көргүскен. Кол массазы өөредилгеже болгаш культураже чаптаа хандыгып эгелээн ажылчын аңгы бодунуң хүрээлениндеи техниканың шылгарангай ажылдакчыларын — тормоз чогаадыкчызы Казанцев, чер байлаа казар комбайн тургузукчузу Бахмутский, делегейде эң баштайгы шуудуштурулгалыг шугумнуң чогаадыкчызы Иночкин болгаш оон-даа өскелерни депшидип үндүрген. Үжен чылдарның ортан үеинде шахтёр Алексей Стаханов күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, нормаларының, болдунар болгаш болдунмас чүүлдерниң дугайында билигни өскертириниң шимчээшкинин эгелээн.

Ажыл-ишчилер бирээзи-ле он кижи шинчилиг ажылдавышаан, кежээки школаларга, дашкаартан өөренир болгаш кежээки техникумнарга, институттарга база өөренип турган. Олар ортумак назы-харлыг кижилер болгай. А аныяктар бүдүрүлге черлеринге колдуунда ниити өөредилге школаларындан кээп турган. Чуртка баштай дөрт чыл, оон соонда чеди чыл, оон ыңай сес чыл школазын доозары ылап-ла күүседир хүлээлге болу берген. Ынчангаш ажылчын аңгының аныяк салгакчылары школа өөредилгезин ылап доскаш, ажылдап эгелээр апарган. Аныяктарның бир чамдыызы 1940 чылда тургустунган профессионал-техниктиг өөредилге системазынга өөренип турган-на харын. Дайын чылдарында болгаш дайын соолундеги баштайгы чылдарда ол өөредилге черлери чүгле техниктиг билиглерни берип турган. Ынчалзажок ниити өөредилге билиглериниң хемчээли профессионал өөредилге системазынга база чоорту улгадып келген. Ол система мергежилдиг 17 миллион ажыг ажылчыннарны белеткээн. Ам профтехөөредилге школаларында өөренекчилер техниктиг билиглерден аңгыда, ортумак школаның 9-10-гу классларының программазын ёзугаар база билиглер шиңгээдип ап турар.

Бо беш чылда бүгү чуртка ортумак эртемниг болур өөредилге доозарын ылап-ла күүседир хүлээлге болдуруп турар. Ажылчын аңгының ортузунга бедик билигмергежилдиг кижилерниң санын улам ыңай көвүдедир дээни ол.

Совет чуртта культура революциязының соон дарый эртем-техниктиг революция болуп турар. Эртем улам улуг хемчээлдин-биле ажок күш болу бер чоруур. Ам эртемге үндезиленмейи, бо үениң чаа бүлүүлгезин тургузар арга чок, миллион-миллион кижилерни чогумчалыг ажылдадыр арга база чок. Техниктиг революция дээрге бүдүүлгени автоматтар-биле, шууштурулгалыг шугумнар-биле, саналга-бодалга дериглери-биле, ыракта башкарылга кылыр механизмнер-биле улам четче хандырар дээни ол. Ажылагыйның капиталистиг системазынга болгаш амгы үениң бүдүүлге черинге-даа ажылчын кижиниң кылыр ажыл-ижин автоматтарга бараан болурунуң эң бөдүүн, аймаарынчыг, чаңгыс аай шимчээшкиннери болдура берип база болбайнаан. Ындыг болзадаа социалистиг бүдүүлгеге кол кижи механизмнериң ажылдаарын шуудадыр ажылчын, механик, бүдүүлге удуртукчузу болгай. ССРЭ-де ажылчыннарның чогумна ол кезээ хамыктан дүрген көвүдеп турар. Ажылчын, албан-хаакчыларның саны чуртка ниитизи-биле 1913 чылдаазындан 1965 чылда барык алды катап көвүдээн турда, шуткулга хептери кылыр эң мергежилдиг металлистериң, механиктериң саны 1926 чылдан 1959 чылга чедир үениң дургузунда 21—23 катап, эптелге башкарыкчыларының болгаш эптекчилериң саны — 65 катап көвүдээн.

Совет бүдүүлге черлеринде хамыкты мурнай тускай белеткелдиг болурун, электрониканы, автоматиканы, дээди математика эртемин билген турарын негээр ажыл-ишчи мергежилдиглер көвүдеп турар. Хөй бүдүүлге черлеринде бар турар ажыл-ишчи мергежилдер кижилерниң чүгле ортумак-даа эвес, харын дээди эртемниг болурун база негеп турар.

Ажылчын болгаш инженер ажылдың аразында ылгал барыкда билдинместеп, Маркс биле Энгельстиң өттүр көрүп соглээни херек кырында боттанып турар.

Пролетар революциязының тиилээн соонда чартык үс-ле чыл эрткен. Советтер чуртунга ол үениң дургузунда мырынай чаа ажылчын аңгы тургустунган. Революстуг пролетариаттың эң эки мөзүлерин — оон маадыр-шудургузун, коллективизмни, ажылчын бүгү аңгыларның шимчээшкинин баштап билирин, оон интернационализмин ол бодунга салгап шиңгээдип алган. Ол аңгы бодун чаа чугула шынарларлыг кылдыр кижиниткен — техниктиг-даа, чончу-даа культураның эзлери болган, эртем-билиглиг кижилериң аңгызы болу берген. Кижи төрелгетениң төөгүзүнге ындыг шынарларлыг аңгы мынчага дээр турбаан-даа. Ындыг аңгы совет ниитилел хөгжүлдезинин амгы үе-чадазынга база кол күш болбушаан турар.

Илья АГРАНОВСКИЙ,
ПМА-ның тайылбырлакчызы.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 169 «Шында»).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Куулар Борбак-көк Ундаевна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Куулар Хандываа Күдерековна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Монгуш Зоя Кара-ооловна— «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Кара Семис-ооловна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Монгуш Ленхува Данзын-ооловна —«Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Мээшке Бүрбүевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Монгуш Херел Хүлер-ооловна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Монгуш Чудур Үндүргүевна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Настыкова Авангард Орус-ооловна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Ондар Зоя Даваевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Ондар Үстеек Кызыл-ооловна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Шактар Чулдүмовна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Ооржак Көк Күдеровна — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ооржак Чыртаан Чимитовна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ховалыг Чуруқпан Монгушевна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Ховалыг Шыылык Сүрүмаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Чамыян Мытныг Доруйгуевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Куулар Канчыыр Байыровна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Монгуш Ананмай Биче-ооловна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Ичин Дамбаевна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Ондар Диинмей Оодановна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Каранмай Балдан-ооловна— СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ондар Моман Самбуевна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Оюнма Сапыковна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Хорлуу Дажы-Сереновна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ооржак Бичии-Уруг Доржуевна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ооржак Дадар Лопсановна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Ооржак Севильбаа Лопсановна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Самбын-Норбу Чудаш Ооржаковна — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ховалыг Анай Шыыраповна—«Искра» колхозтуң колхозчузу.

Ховалыг Дарый Настыкайовна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

Хомушку Сайынмаа Лопсановна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ланга Анай Хүлеровна—«Ленинчи орук» колхозтуң колхозчузу.

Нелюбова Анна Федоровна — «Ленинчи орук» колхозтуң колхозчузу.

Чихачева Клавдия Петровна—«Ленинчи орук» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Идам Ким Сюрюновна —Суг-Бажы 8 чыл школазының башкызы.

Өшкүлүг Мария Чамыяновна — Суг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Тактал Манжирмаа Намчаловна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бадарчы Апыкай Салчаковна — «Тиилелге» колхозтуң колхозчузу.

Маады Кызыл-Уруг Бартыкайовна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дюлюш Эпикпен Эрниоловна—Туран хоорайда өг-бүле ээзи.

Үйнук-оол Барынмаа Чамбаевна—Туран хоорайда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Пискунова Лидия Яковлевна—Тарлаг школазының ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Доржу Танзырын Кыргысовна — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ажы Кара-оол Монгушевна—Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Амбаржи Күскелдей Санчат-ооловна — Көк-Чыраа суурда өг-бүле ээзи.

Нортуп-оол Ханды Донгаковна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Донгак Сендичап Тюлюшевна — Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны.

Намзырай Шончак Биче-ооловна — Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Сумбуу Баазан Кечиловна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дүктүгү Надежда Деликовна — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Дүлүш Дүптеней Түлүшевна — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Нурсат Биче-оол Донгаковна — Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу

Сарыгбай Чудурукпай Дамдыновна — Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Биче-оол Дадар Монгушевна — Иштии-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Быян-хөө Долбаа Түлүшевна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң ажылчыны.

Дувак Александра Ховалыговна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Каранмай Опеновна — Баян-Кол суурда өг-бүле ээзи.

Сунгар-оол Долчаңмаа Донгаковна — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бүлдүй Зоя Күнеевна — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бегзи Елизавета Николаевна — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Дагба Нина Дүгеровна — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Ильина Татьяна Васильевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Баскакова Раиса Яковлевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн боггаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Купчун Ханды Кургуловна — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Ондар Анайсар Андреевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Ооржак Борбак Баян-Сановна — «Кызыл» ресторанының ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чигжит Дензинмаа Аранчаловна— «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың июнь 29.

Удавас доостур

Уругларның чоокта чаа-ла өөренип турган школазында диңмиттиг ажыл-ишт хайныккан. Өөредилге чылы доостуру билек ада-иелер уругларының түс-түс класстарының оюлган ханаларын малгаштап, үреликсей берген парталарын эде септеп, улуг дузазын көргүскеннер.

Ынчаарга 2 «а», «б» болгаш 1 «а», «б» класстарда удуртукчу башкылар Куулар Өпей-оол, Валентина Монгуш, Сат Сайын, Лина Сат оларның класстарының парталары 4 чыл улаштыр, база 7 болгаш 8 класстарга турган чаа хевириниң стол-парталары ам ийи чыл улаштыр септелге чок бооп турарынга өөрүвес аргажок.

Бо өөредилге чылының дургузунда школага «школаның эт-херекселин карак оғу дег камнаар» деп, конкурсту чорудуп, түңнеп турганывыстан бүгү-ле херекселдериниң эдилези, камналгазы мурнукузундан эки болган.

Бо хүннерге чедир үш школаларның ханалары малгаштап чугайлаттынган болгаш парталар септеттинген, чүгле будууру арткан. Школа чанында спорт шөлүн тургускан. Бут бөмбүү, баскетбол, хол бөмбүү ойнаар шөлдер дериттинген, турникти тургузуп, өске-даа херекселдер четчелеттинген.

100 тонна хөмүр даш болгаш 200 кубометр топпак сөөртүнген. № 2 школаның ойбак крышазы септеттинген, печник Санчай-оол 3 печканы тудуп дооскан. Беш класстарның үш өрээли бүрүн септеттинген. Ажылчыннар үчүн школа септелгезинче кол кичээнгейни угландырып турар эвес, школа чугайлаар кисточкаларны баглаанвар. Интернатты болгаш столованы септээринче каш хонуктар болгаштың кириптер.

Школа септелгезинге башкылар Т. Тыртый-оол, В. Артседи, мастерская эргелекчизи Сат Савдан, ажылчыннар Ондар Чечекмаа, Сат Хураганчык кызымак ажылдап турарлар. Школаның септелгезин август 1-де доозарының хүлээлгезин башкылар, ажылчыннар боттарынга алган.

Ынчалзажок школа септелгезинге түс-түс организациялар дуза чедирбээн. Ылаңгыя транспорт-биле хандырар ажыл багай. Чадаана АТА-зының болгаш «Тыва» совхозтуң удуртукчуларындан машина дилээрге ону херекке албас. АТА-га чеде бээрге, совхозуңар хандырар дээр, совхозтуң удуртукчуларынга баарга машина чедишес азы үрелик деп, янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаар. Транспорт чогундан чугай болгаш туйбу сөөртүнмээн.

Хөндергейде чаа школаның тудуун 1967 чылдан эгелеп чорударын планнап, шинтирлээн, акшазы белен болуп турда, оон тудуун ам-даа эгелевейн турары эдептиг.

С. БАДЫ.

Чөөн-Хемчик район.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

БУР-нуң партия-күрүне төлээлери Улан-Баторда келген

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков, БУР-нуң Улус хуралының Президиумунуң даргазы Георгий Трайков баштаан БУР-нуң партия-күрүне төлээлери албан өзүзүнүң найыралчы аян-чоруун кылып, июль 18-те Улан-Баторда чеде берген.

Болгар төлээлериниң МАР-га чоруп турар үезинде Моол Арат Республика биле Болгарияның Улус Республиказының аразынга найырал болгаш иады ажылдажылга дугайында керээге ат салыр дээрзин МОНЦАМЭ агентилел дыңнадып турар.

Чаагай дүжүт ажаап алдынган

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-де часкы дүжүттүг түңнелдерин үндүрүп турар. Баштайгы медээлер-биле алырга, гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 18,5 центнер ристи ажаап алган. Агаар-бойдустуң байдалынга хамаарышкан элээн бергелер, көдээ ажылагыйлыг районнарны, суггат дериишкиннерин америк ужар чүүл соксаал чокка бомбалап тураажок, бүгү чуртта ристиң чайны тарылгазы чедиишкинниг чоруп турар. Тараачын өг-бүлелериниң 85,5 хуузу каттышкан дээди хевириниң кооперативтери рис тарылгазынга шылгарап турар.

Вьетнам көдээниң ажылчы чоннары америк агрессорларга удур чедиишкинниг демисежиринге салыышкынны боттарының күш-ажылы-биле киирип турар.

ЧОМБЕНИ СУДТААР

АЛЖИР. (СЭТА). Бодунуң чуртунга болгаш бүгү Африкага өскерилген Моиз Чомбеня Алжир Улус-Демократтыг Республиканың судунга судтаар деп турар. Ол лугайын АПС агентилел дыңнаткан.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары америк шаажылакчыларның болгаш оларның чалчаларының шериглерине күштүг согуглары таварыштырарын үргүлчүлеп турар.

Июль 6-да Биньлинь можуга патриоттар Бонгсон хоорайның соңгу талазынче үш километр ырак турар бирги америк аэромобиль-дивизиянның хандырылга базаларынче халдаашкын кылган.

Хосталга агентилелдиң дамчыткаңын барымдаалаан, ВИА агентилелдиң дыңнадып турары болза, баштайгы медээлер-биле алырга, 200 америк солдаттарны чыскаалдан үндүрген, 16 самолётту, 10 бронетранспортёрну, 2 гуабицаны чок кылган азы үрегдээн, кывар түүл болгаш бомба шыгжаан складтарны өртеткен.

Июль 10 болгаш 11-де Хосталга армиязының дайынчылары болгаш тус черниң партизан отрядтары Тхузаумот можуга дайзынның туруштарынга согугларны таварыштырган, оон түңнелинде дайзынның 500 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чок кылган, оон иштинде 200 американнар бар болган, 20 танкыларны болгаш бронетранспортёрларны, 6 улуг бооларны болгаш өске-даа хөй санныг шериг херекселдерин узуткаан.

Хонкуан хоорайның соңгу-чөөн талазынче 4 километр ырак турар америк аэродромга болгаш танкылар, бронетранспортёрлар турар базаларга согугларны база таварыштырган. Патриоттар артиллерия-биле 20 хире танкыларны, элээн каш улуг бооларны, кывар түүл складын, команда пунктузун чок кылган болгаш 200 чыгам америк солдаттарны чыскаалдан үндүрген.

Киншаса радиозунуң дыңнадыы

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгонуң Чөөн можузунга онза байдалды чарлааның күш чок болдурган дугайын Киншаса радиозу дыңнаткан. Конгонуң армиязынга албан кылып турган ак кештиг хөлезиленикчилериниң Кисанганиге болгаш Чөөн можунуң өске-даа хоорайларынга генерал Мобутунуң чазаанга удур көдүрүп үнгени-биле хөлбаштыр июль 5-те Конгога онза байдалды чарлаан турган.

Конгонуң национал армиязы ак кештиг хөлезиленикчилерни чылча шапкан соонда онза байдалды оон өске можуларга оон мурнунда-ла күш чок болдурган турган.

ЧЫЛДА ДЕМИСЕЛДИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ХАНОЙ. (СЭТА). 1966 чылдың июль 17-ден бээр эрткен чыл дургузунга Вьетнамның улузунуң демиселиниң түңнелдери Ханойнуң июль 17-де үнген бүгү солуннарының кичээнгейиниң төвүнде тургустунган. Ынчан ВДР-ниң президентизи Хо Ши Мин америк агрессияга удур демиселди күштелдирер деп, ада-чуртчуларын кыйгырган турган.

АКШ-тың агрессиязынга удур демиселге ВДР-ниң чедип алган чедиишкиннерин демеглевишаан, «Нян Зан» солуннуң дыңнадып турары болза, ол үениң дургузунда Вьетнам улус армиязының дайынчылары 884 америк самолёттарны дүжүр аткан, 54 америк шериг корабльдерин суг дүвүнче киирген.

Ньюаркта дүвүренчиг ыржым

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ньюджерси штатта диштериниг тулдур чепсегленген полицейжилер-биле болгаш национал гвардияның солдаттары-биле негр чоннуң кудумчуларга шыңгыы сегиржип алышкыннарының девискээри болу берген Ньюарк хоорай ыржым апарган хирезинде-ле дүүренчиг болу берген.

«Ньюарктың тынга демиҗээн демиселиниң» чылдагаанны болган хөй факторлар Американың тускайлап негр чон чурттаткан турлагларының шуптузунга ниитизи-биле хамааржылгалыг деп, Ньюджерсиге болган хөлзээзиниериниң чылдагааннары анализтээш, «Нью-Йорк таймс» солун демеглээн.

Оон кол чылдагааннарының бирээзи болза, негр чоннуң ядыы-түреңги болгаш ажыл тыпшастааны болган деп, ол солун тайылбырлаан. Ньюарк чонунуң чартыктан хөй кезии негрлер; оларның хөйү бир болза ажыл тыпшаан, чок болза эвээш шалыңныг ажылдап турарлар. «Кара турлагының» чурталга черлери кончуу сүргей байдалдыг, негр аныяктар өөренир талазы-биле багай байдалга таварышкан, оларның келир үеде кандыг-даа перспективалары чок деп «Нью-Йорк таймс» солун демеглээн.

Ындыг болганда, чаңгыс-ла чаштанчы от үнерге, хөй чылдар дургузунда өөскүп келген раса дарлалының кайгамчык улуг «килең огу» часты хона бээр ужурлуг. Ол частыышкын болган ужурунда чон улуг когаралдарга таварышкан. Сөөлгү түңнелдерни ёзугаар алырга, Ньюарка негрлерни хыдаан ханныг үүлгедиглериниң түңнелинде 24 кижи өлген, 1100 кижи балыглаткан болгаш 1300 кижи хоруғдадып туттурган.

Негрлерни боо-чепсектиг идеяттер түреңги чурталга турлагларынче база катап киир сывырган. Ынчалза-даа негрлерни хөделип үнер ужурга таварыштырган социал айтырыглар шинтирлеттинмээн хевээр арткан.

Нигерияда байдал

ЛОНДОН. (СЭТА). Биафра республика кылдыр чарлаттынган Чөөн Нигерияның найысылалы Энугу хоорайже шаан халдаашкынга Нигерияның федералдыг чепсектиг күштери белеткенип турар. Рейтер агентилелдиң корреспондентизиниң Лагостан дыңнатканы-биле алырга, Исукка хоорайның мурнуу талазынга федералдыг шериглер биле чөөн-нигерия чепсектиг күштериң аразында тулчуушкуннар болган.

КНО-НУҢ ХАЙГААРАКЧЫЛАРЫ СУЗЦ КАНАЛЫНДА

КАИР. (СЭТА). КНО-нуң хайгааракчыларының баштайгы бөлүү КАР биле Израильдиң аразында аткылажышкынны сокстканының Суэц каналында шугумунга ажылдап эгелээн. КНО-нуң 33 хайгааракчылары бо районга турар дээрзин солуннар айтып турар.

КАР. Египет Исмаил Мохаммед Али Порт-Саидте шериг госпиталында. КАР-га удур израиль агрессиялың үезинде ол өртендирер бомбадан өртенген.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫН 50 ЧЫЛА ОЮНГА

БАШТАЙГЫ ДАСЫК ДАРГАЗЫ

Ооң боду 12 харлыг, дүңмазы Хүрең-оол үш харлыг турда, аразы өлүп калган. Адазы Хуралбай ашак доңгактарның Шыырап чагырыкчызынга бүгү назынында эштенчилеп, кактырып, дорамчыладып чораашла, кара черге сөөгүн салган. Ынчангаш ажыгның ажыы, амыдыралдың бергеи, хөлечиктиң чымыжы деп түвеге ол анай-кара чажында-ла таварышкан. Байның соок караа, дүжүметтиң кэргел чок каржы үүлгедин...

Амыдыралдан аңаа таварышкан үлүг-хуу болза, кымнар-биле туттунупса экил дээрзин аңаа ылаптыбыле билиндирген. Моол аныяк хөлечик-биле (моолдан кэп турган байлар эштенчизи аарый бээрге, каапкаш барган) өг-бүле тутканы — ядыылар аймак-сөөгү хамаан чокка бот-боттарын билчирлер деп түвениң тодаргай херечизи. Моол, тыва ийи хөлечиктен тургустунган аныяк өг-бүле революция мурнунда байларның идик-хевин даарап, амыдырап эгелээн болгаш оон соңгаар даарыр мергежил оларның амыдыралының үндезини болу берген.

Тывага национал-хосталгалыг революцияның тиилелгези араттарга хосталганы, хөрөжен улуска эр улус-биле деңгергени берген. «Хөрөжок» деп дорамчыладыг аттың орнунга хөрөжен деп чаа төлептиг ат тывылган. Улуг, аныяк ыглал чокка, кеззеде ожук-пашка бектеткен чораан хөрөжен кижилер хурал-суглаага киржип, амыдыралдың ылап шынының дугайын билип ап, харын-даа боттарының сагыш-бодалын безин хостуу-биле илередип турар апарган. Чагырыкчылар, дүжүметтер революцияга удурланып, араттың шынының чон аразында калбаа-биле пештерен, карңгыбүдүүлүк кижилерниң карааның чырып орарынга шыжыгып, араттарның чырыкче түткүлүн базар, хөрөженнерни ожукка быжыглаар сорулга-биле боттарының ыдалакчыларын — ламаларны, хамнарны, байларны болгаш саттынакчы-чашпаларны тускай даалга-биле чон аразынче салып киргилээннер. «Хөрөжок кижиниң адаа чигээрге багай», «хөрөжок кижи төре хөрөөнге киржирге, бурган киленгээр» азы «кызыл орустар үймээнинден аныяк өскен ажы-төлдүң угаан-сарыылы оюкталган» дээн ышкаш чугаа-домакты ол ыдалакчылар бар-ла шаабиле нептереткеннер.

Чүдүлгелиг кижилер болгаш каржы дарлал адаанга чораан бүдүүлүк хөрөженнер ол суртаалга алзып турган болзажок, чоннуң араазында революцияның бүзүрелдиг талалакчылары арбыны-биле тыптып турган. Олар Ленинниң шыны, революцияның сорулгазын чон ортузунга чүткүлдүү-биле нептередип тайылбырлап турганнар. Ынчангаш тыва араттар барык бүрүнү-биле революцияның талазынга баргаи. Революцияның шак ындыг түткүлдүг талалакчыларының бирээзи Барыкаан Хуралбаевна Доңгак турган. Үстүнде чугаа аңаа хамаарышкан. Ол 1892 чылда төрүттүнген, ам Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей суурда амыр-менди чурттап олурар. Чаарби чылдар үезинде, Тываның аныяктар авиелиниң кежигүнүнге база Араттың Революстуг Намының кежигүнүнге кирип, хөрөженнер ортузунга политиктиг кижизидилге ажылы нептередип турар үеде, улус ону Дасык даргазы деп адай берген. Сөөлзүредир назы дегүп келирге, Хөндергейниң чону ону шуут-ла Дарга-кадай дижи берген. Ол чүгле сумуга, кожуунга дасык даргалап чораан эвес, харын-даа Тываның Араттың Революстуг Намының Төп Комитединиң хөрөженнер кылдызын безин эргелекчилеп турган.

...1930 чыл. Часкаар кыш. «Тос дугаар арбанның хуралы Оспан-Доржу аалынга болур» деп чарлал аалдарны дыргын тарай берген. Чүвениң ужу-кыдыын дыңнаан, уг-шиин билген кижилер аалдарда бо-ла чугаалашкан олургулаар.

— Бистиң сумуда кожуун төлөзинге Дасык даргазы келген дээр чорду ийин.

— Шын-шын, харын. Мен улаанбулуңга хуралдан турда көрдүм. Хем-Белдириңден келген Бүлчүң дээр дарга баштаан кезек даргалар Өвүр ашкан дээр чорду.

— Бо болур деп турар чыыш ядыыларга кончуг солун деп бил.

— Ындыг-ындыг. Өске арбаннарның хуралының эрткени черле кижи дыңнап мага ханмас чорду.

— Бээр дыңнадаан, саттарның Бойдаа чагырыкчы, монгуштарның Доңдупай мөөрен, ховалыгларның Делбигир хүндү сугларның баштары халаш дигилээн диведиве.

— Ой, дадайым, ол канчап барганнары ол?

— Арат чазаа дээн соонда, дүжүметтиң тергиидеп, кымчыларын хыладыр чайып, улус бастырып каа дег, самдар өглер буза таварып каа дег эстедип турар хөрөө чүл? Ам оларның эргезин казаандыр. Оларда ам чазакка соңгудар хамаанчок, эрге-чагыргага кижи сүмелеп соңгуур безин эрге чок. Таптыын көрдүнер бе, ол боор көрем. Калчаараан баштары халаш дээни ол-дур.

— Шынап-ла экизин аа. Төгүс чагырыкчының аймаа аалга сидиредип келгенде, аттан безин дүшпестер болбаазыкпа. Ядыы самдар кижини көре тура-ла, «хойтпаан тик, хоюң өлүр» деп кыжыргылаап, кымчызыбиле багай чадырны чырт кылдыр улдааш, ыңай бооргар. Төгүс чагырыкчы сугларны база-ла ынчаптар боор аа?

— Ынчанмайын канчаар. Ам болур чыыш-хуралга шуптуңар баар силер, харын. Кымның канчаар дорамчылап чораанын чугаалаар силер. Төгүс чагырыкчы. Ыңгыр хелин, Оспан-Доржу сугларны суглуктаптар бис...

Аалда кижи-ле эмгежок. Арбанның бүгү-ле кижизи шупту чыыллган. Ядыы өрегелериң эр хөрөжен эзлери кады келгилээн. Аныяктар-даа арбын. Суму чагыргазының даргазы Монгуш Сапыраа арбанның хуралын ажыкташ, кожуун чагыргазының төлөзи. Дасык даргазы Барыкаанга сөс берген.

Дөртен хар чоокшулай берген, дорт болгаш шилгедек дурт сынныг хөрөжен кижи туруп келген. Моолдуң баяаттарынга-даа барын хөлечиктээн, тыва дүжүметтериң каржы аажызын-даа көрүп пат болгаи ол хөрөжен кижи чыылган чонну шолээн эргилдир көрүп тура, Төгүс чагырыкчы, Ыңгыр хелин сугларже түрлүг көре бээрге, олар көрбөөченеп олурган хирезинде-ле, улам чаварлып, улус артынче бүдүү ажыттаалып олурганнар. Кувискаал ёзузубиле, моонну чүгле эртип турар кылдыр чолдайтыр таарып каан базыныңы дүгүн оң холунуң салаалары-биле соңгаар дырай туткаш, хымыла ханмаан чүве-дет, шала шириин чугаалаан:

— Көрдүнер бе боларны. Моон мурнунда бистиң бажыыска тепкештиң, бурунгаар шуран, девиржип турган хирезинде, ам кээп шындан кортканш, арга-чадаарда араттарның артынче сыныып орар, ыят чогун, көрүнерем. Шак бо Сат Төгүс чагырыкчыны арбанда, сумуда хамаанчок, кожуунда безин билбес кижи ховар. Оон кайы хире «буянныг» чораанын араттарның чаактарында сорбулар, балдырларында холаңнар херечилээр. Араттарны ынчаар хемдип чораан, байын алган мал-хөреңгизин ам удавас санап үндүрүптер бис. Ортуңарда Оспан-Доржу дээрзин база-ла билир бис. Ол болза Чадаана хүрөөзиниң ламазы-дыр, хүрөө ажыл-агыйының кол эргелекчизи. Хүрөө ламалары бүдүүлүк араттарны «буянныг бурган башкы бар, аңаа өргүл кылыр болза, соңгу назыда барып дыааажаң оранынга мөңгези-биле тамчыгар» дижип төөрдирлер. Ынчаарга араттар аңаа бүзүрел, ийи-чаңгызын тудуп, баглап-даа бээрлер, а чамдыкта арбан, сумуга «ниити дагылга кылган» дишкеш, улуг-биче чагырыкчылар үзе сүрүп-даа аппаар турду. Шак бо Оспан-Доржу ышкаш ламалар оон уламындан байын келдилер. Ындыңарда Ыңгыр хелиниң кайңаар бил-безил? Ол болза аарыг кижиге хүрүм кылып, өлген кижи бажыңга судур номчуп, авыястыг меге арга-биле байын келди. Дүү турган Дүктүт-оолду ёзулуг шынчы арат дээр силер бе? Чок. Дүктүт-оол дээрге чижеңе садыгжы-дыр. Чадаанага турган кыдаттардан шай, таакпы дээш өске-даа бараан-сараан алгаш, ону силер ышкаш ядыыларга каш дапкыр аар өртекке садып турган, оон кончаазы-биле байын алган идегет-тир бо. Боларның чамдыктары бистерни куш-биле чагырып, хемдип чораан, чамдыктары оп-авыязын-биле бисти чулуп чип чораан. Олар ам бистериң-биле деңгергеш, ужурда таарыжыр бе? Чок, таарышпас! Ужур болза араттың ужуру-дур, чазак болза араттың чазаа-дыр. Силериң арбанның бо кижилери силерни канчаар кулданып, малын малдадып, тараазын тарыдып ап, канчаар бак көрүп чоржуктар, маңаа коргуш чокка чугаалап болур силер, эштер. Оларның соңгуур болгаш соңгудар эргезин казыыр бе, казывас бе дээр дугайында айтырыгны база силер шиитпирлээр силер — дээш, илеткелчи эрге казыы деп чогум үүл ол дээр дугайын араттарга тодаргай таймылбырлап берген. Оон соонда ССРЭ-де чудурук байларның хөреңгизин хавырып, боттарын ырады шөлүп, оларның эзлеп турган черлериңде тараачыннарның кадының ажыл-агыйын тургузуп, дем-күжүн каттыштырып алган ажылдап турарын чугаалаан.

Сат Дүктүт-оол бодун агартынарын оралдажып, ыглаңнааш үну-биле айтырыг салган:

— Мен улус-даа какшайн чордум, ламалап хүрүмневейн-даа чордум. Бодумнуң кызыл күжүм-биле мал азырап алырымга, мени бай-бидал дээрге, ужурга канчап дүгжүр боор, дарга?

— Бээр дыңнап көрем, Дүктүт-оол —дээш, дасык даргазы аңаа айтырыг-биле удур харыылаан — Сен болза кып, чай чок ары, өвүрге садыглаан, ыракта, чоокта аалдар кезээн чоруур кижи болгай сен. Сээн аалында кодан сыңмастаан хөй хойну Чадаананың чижеңе садыгжы кыдаттары азырап өстүрүп берген чүве бе, а-а?

Дүктүт-оол ол айтырыгта дорт харыы бербейн, булгаш үнерин бодаан. Ынчалза-даа хөй кижиниң үрүлээн шимээни болгаш шооткан каткызы ону шак дүжүргеп.

— Ам асылда салыр кижи кымыл?— деп, суму даргазы айтыргав.

— Мөңден болур ирги бе, аңар?— дизе-ле, күдер бүдүштүг, бежениң дөгүде берген хире назылыг арат туруп келгеш, хөрөзи алгыткаш, топтуу кончуг айтырган:

— Демги... бо бидалдар болза кижилер кулданып, мөлчүп турган бажын ажыр байып алганнары шынна болгай. Ам оларның эргезин ап кааптар дижип тур бис, а мал-хөреңгизин канчаарыл, боларның? Чугаадан ап көөрге, ол мал-хөреңги оларныы эвес болуп турар ышкаш чүл?

Дасык даргазы ону саат чокка, дораан-на харыылай шаап берген:

— Силериң билип турарыңар-даа шын-дыр, салып турар айтырыңар база шын уткалыг-дыр. Байларның, феодалдарның хөреңгизин даңзылап турар бис. Харын силер база ылеретчир болзуңарга аки: кайда, кымда чеже мал малдадып каанып, тараабыдаазын, эт-эдилелин кайда, кымда бузудуп турарыл? Биливриңерни-ле чажырбайн чугаалап берицер, эштер. Кожайларның хөреңгизин даңзылап дооскан соонда, нам теп хораазы-биле чазак чери тускай шиитпир үндүрер. Ол шиитпир үнген соонда, даңзылаттынган эт-хөреңгини хавырган, бир дугаарында малы чок ядыыларга, хөлечиктерге үлеп, оларны малдандырар апаар. Чазак черинде ынчаар чугаалажып турар чүве. Дүү ол Көргү-Самба, Эме-Сарыг, Төгээ, Доскаарак сугларны шуптувус билир болгай бис. Адыр дуюглуг анай хамаан чок, аник безин чок ышкажыгай. Малдыг, шыдалдыг кижилериң саанын саап, хөй малын кадарып, кадыт алгызын ууштап, тараазын тарып, ыыштап берип, оон чажаңы-биле өс эдип ап чоруур кижилер-дир. Олардан аңгы чаңгыс саанныг, хөй ажы-төлдүг кижилеривис база хөй болгай. Шак ындыг ядыыларга дузалаар бис.

Ол харыы арбанның ядыыларын аажок сорук киргген. Кижилер бөлүк-бөлүү-биле аразында хүлүрежип, чугаалажы бергилээн. Оон соонда эргезин казыткан феодалдарны шөлүүр шөлүвезин, оларның чүү хире хокшулдуг артарын, байларның малын ядыыларга кажан үлээрин тус-тус кижилер айтыргылаан. Оларга харыы бердинген соонда, санал-шугумчүлелче киргген. Бир дугаарында Сат Сырта турган, улус аразындан аңгыланып үнүп келген.

— Мен чугаалап көрейн — дээш, суму даргазынче кезек доктаап көргеш, оозу ыыттаалак чорда, чугаалай берген.— Дасык даргазының чугаазы кончуг шын-дыр. Байларның мегечизин, дүжүметтериң кэргел чогун билир мен. Бистиң бир «хайыраатывыс» Төгүс чагырыкчы дээ улус артында ажытталап алган олурары ол-дур. Чүте ажытталып олурар деп бодаар силер, мурнундагызы ышкаш олбук, кудустан чаттырган, кырында аъш-чем делгээн ширээ артынга хөлестей олурупкаш. «Сыртаны кагыңар, Хүлер-Боону эриидеңер»» деп «чарлык» боop олурза?.. Чүте дээрге Ленинниң шыны, араттың шыны аңаа ааг болганы ол-дур. Ол шын чүгле ааг эвес, харын кадыт, быжыг билдиңер бе, чагырыкчы. Оон кадыт, быжыын бодунарга шенеп көөр үеңер ам келгени бодур. Мээн эзлимни кайы хире хемдижик сен, чагырыкчы? Эзт-кежимде сорбулары таңмаланы бергем чоруурy бо-дур. Бодуңнуң таңмааныы танып олур сен бе, маңгыс? Мен аарый бергеш, кадыт ажыл кылып шыдавас апаарымга, «мегеленип чоруур сен» дээш, мени шаагайтаткан болгай сен. Сээн ол улус эриидээр эргени казыр турарыныс бо-дур, көрдүң бе, таптыг-дыр бе! Сээн өмээржикчилериниң база баштары халагар. Ам эрге араттарда — бистерде, Ленинниң шынының ачызы бо-дур, араттың шынының тиилээни бо-дур, билдиңер бе.

Сат Сырта Төгүс чагырыкчыже болгаш оон чоогунда байларже карактарын чидиг-чидиг кылдыр көргүлээш, олудунга химиренмишаан барып олуруп алган. Оон соонда алаан каш кижи туруп чүве чугаалап, феодалдарның, чагырыкчыларның эргезин казыыр дугайында санаага сеткилдиң ханызындан каттышканнар.

Арбанның байлары Сат Төгүс чагырыкчының, Сат Оспан-Доржу ламаның, Сат Дүктүт-оолдуң соңгуур, соңгудар эргезин казыыр дугайында доктаалды хүлээп алган...

Дарга-кадай, ам назы дегүй берген болзажок, бүдүүлгеден адырлыр хөңнү чок. Ам бо хүннерде хол хачызы-биле хөй кыргаан улустуң хачызын чаңын берип турар. 1930 чылдан бээр хөй нуруузунда ниитиниң бүдүүлгезинге ажылдап келгеи. Баштай МЧАЭ-те, 1948 чылдан соңгаар Хөндергейниң «Кызыл тараачын» колхозка бригадирлеп, ферма эргелекчилеп, учётчиктеп, хөй кадарын ажылдавышаан, хөй-ниитиниң ажылдарын хөделдирип келген. Ол ам безин аныяктарның дилээн ёзугаар сценага турупкаш, шаандагы кувискаалчы ырларны моол, тыва дылдар кырынга ырлап бадырыптарындан чалданмас. Уруу Децзиваанның уруглары кырган-аваазындан кувискаалчы ырларны өөренип ап турөрлар.

Тываның хоочун кижилериниң бирээзи Барыкаан Хуралбаевна Доңгак эвевиске Совет эрге-чагырганың 50 чылы-биле холбаштыр иэиг байырны бараалгатпышаан, өгбелериниң эгелээн хөрөзи уругларының уруглары канчаар уламчылап турарын көрүп магадаары-биле ам-даа үр чылда чиик-сергек, кадык чаагай чурттаарын күзеп тур бис.

С. ПАВУ.

ПИОНЕРЖИ ЧАЙ

Маадырларга тураскааткан

Эрткен дыштанар хүн Кызылдың Володя Дубинин аттыг пионер лагериниң уругларынга ёзулуг байырлалдың хүнү болган. Ол хүн уруглар боттарының ада-иелери-биле, угба-дуңмалары-биле ужуражырындан аңгыда маадырларга тураскаал болдурган шугум чыскаалын эрттиргеи.

Лагерьниң төвүнге уруглар отряд-отряд аайы-биле чыскаалышкан.

Пионерниң улуг вожатыйы В. Ф. Староверова рапортту хүлээп алгаш, ол хүн уругларга кымнарның аалдап келгенин дыңнаткан. Хамааты болгаш Ада-чурттуң дайынчарынга амгы бөгүнгү уругларның аас-кежиктиг чуртталгазы дээш амы-тынындан чарылганнар—Төрөзин чурттуң маадырлыг оолдар, кыстарының аразында оларның дыштанып, хөглүг чайны эрттирип турар пионер лагериниң адын эдилээн, маадыр пионер Володя Дубинин база бар дээрзин уругларга база катап сагындырган.

Дараазында пионерлер удаа-дараалаштыр индирге үнүп келгеш, маадырлыы-биле өлген дайынчыларның тураскаалынга шынчызын бадыткап турганнар. Аалчыларның мурнундан эш Путов, офицер эш Большов олар чүве чугаалап, армияның аныяк салгакчылары — пионерлер болгаш школачылар Төрөзин чуртун камгалаарынга боттарын белеткээринче кыйырганнар.

Байырлыг шугум чыскаалы солун болгаш хөглүг болуп эрткен. Ол доостуру билек, ада-иелерни болгаш аалчыларны пионер лагериниң ногаан театрынче чалааннар. Орта уруглардың эңне талантылыглары боттарының чаптанчыг боттывынгыр уран үүлүн барааалгатканнар.

О. НАМЧЫЛАК.

ЧУРУКТА: пионерлер байырлыг шугум чыскаалында.

Фото авторнуу.

ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Улус залды долдур саадапкан. Ак-ак хептерлиг болгаш ак-ак бөрттерлиг кижилер бир-ле чүвени манап, ажикче-даа, дөрже-даа харанып каап, хеглүг хөрөжип каап олурган.

Удатпаанда, залче дөрт-беш шаа кижи, база-ла хөлзөөн-даа хевирлиг, арай далаш кирип келген. Ында сааданнар тура халышкаш, адыш часкап, шиңнейндир чугаалажып үнген. Мөң сынныг, хүрең платьелиг, кылын борбак ак шырайлыг үгбай чазык-чаагай каттырымзап, ыңай-бээр көргүлевишаан, кирип келген улусбиле кады столга кээп саадапты. Ол үгбайның хөлзөөни шырайындан-на илдеп. Хүндүлүг үгбайның оң талазында, каңгайының кырында хары чаап эгелей берген, дотка кагыскан аңчы шырайлыг, арай човагзааны илдеп акый база-ла шак ынчаар хөлзөөн, бо улустуң аразында таныырым кижи бар бе моң дээнзиг, сааданнарны эргилдир хараныр каап олурган. Ол болза, үгбайның кады кырааны болган. Хамык улус бо үгбайдан бирдаа карак албайн, аразында сымыражып каап, оларның чугаазының аразындан:

— Чаагай сеткилдиг кижи —дээн үннер дыңналы каап турган.

Ол аразында суглуг графин кыңгырт дээн соонда, зал ишти шыпшыр апарган.

— Шимээнни чидирерин дилеп тур мен, эштер!—дээш, каттырымзаан эр таваар чугаалап үнду. Кызылдың эмнелге-поликлиникалар каттыжыышкынының кол эмчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Николай Васильевич Сизых болдунуң эге чугаазынга Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының бүгү ажылчы кижи төрелгетенге хайырлаан эргелериниң болгаш Октябрьның 50 чылының улуг байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш совет кижилериниң, оон иштинде эмнелге ажылдакчыларының үлүүнүн дугайын санап чугаалай каапкаш:

— Эштер, Совет чазак ажылдаар, өөренир, дыштаныр болгаш кыраанда азы аараанда күрүнеиниң пенсия дузаламчызын чедирер эргени биске берген. Бөгүн бис бистиң республиканың бир хоочун эмчи ажылдакчызы, бистиң коллективтиң база бир хоочун болгаш чаагай сеткилдиг кежигүнү, бистиң эживис Долгар Шагдыровна Ензакты кадыының ужурунда, ийу келген дыштанылгаже үдеп турар-дыр бис...—дээш, эмнелге коллективтериниң каттышкан үделге кежээзин ажыткан.

Оон соонда кол эмчиниң оралакчызы Александра Кирилловна Гончаренко пенсияже дыштаныр үнүп турар Долгар Шагдыровнаның ажылышчы алдар-хавыязының дугайын сеткил хайныктыр санап чугаалаан.

— Долгар Шагдыровна эмнелге шугумунга чоннуң кадыы дээш 36 чыл иштинде могаг-шылаг чок ажылдап турар. Бо аразында чаагай сеткилдиг кижи ажылы, хавыязы дээш каш удаа шаннадып келген. Оон дээди херечизи болза, бо чылын Долгар Шагдыровнаны чазактың дээди хавыязы Ленин орден-биле шаннааны болур. Бистиң эмнелге коллективи Силерни кажан-даа утпас. Коллективинерге алдар, хүндүлүг болгаш эң идепкейлиг хөй-ниитичи болуп ажылдап келген болгай силер. Бисти база кажан-даа утпаар. Кандыг дуза херек болдур — биске дыңнадыңар...—деп, А. К. Гончаренко коллективиниң чаңгыс аай чаагай сеткилин илереткен.

Оон соон дарый Долгар Шагдыровнаның кады ажылдап турар эш-өөрү оон-моон «Эргим Долгар Шагдыровна», дээш-ле ынакшылдың болгаш хүндүткелдиг чылыг сөстерин төө каап эгелээн. Аңаа карак чажы-даа турду-ла. Коллектив болгаш кижи кайы хире эп-сеткилдиг-дир дээрзи оон-на илдеп турду.

Эмнелгениң хоочун ажылдакчылары Тамара Топур-ооловна Чымба база-ла сеткил хайныышкынныг сөстерни чугаалады.

— Бис бо-ла поликлинкага 1951 чылдан бээр кады ажылдап келдивис ийин. Ынчан эмчилер четчир эвес. Долгар Шагдыровна ынчан чедишпес эмчилерни солуп-даа турган кижи—деп, ында парторг Вера Васильевна Литвиненко сактып чугаалаан. Оон соонда, эмнелге месткомунуң мактал бижиин эмчи В. В. Скударнов байыр чедирип туткан.

Бызылдың № 1 поликлиника эргелекчизи, база бир сураглыг эмчи Александр Степановна Киселева, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, пенсионер Василий Николай Пудов олар база-ла сагыш-сеткилди хайныктырып келир чылыг-чымчак сөстерни чугаалады.

Долгар Шагдыровна Ензак ол-ла хамык хүндүткелдиг болгаш ынакшылдыг чылыг сөстерден база-ла сеткил-сагыш хөлзеп, харын-даа харлыккан хевирлиг туруп келген. Зал база катап шыпшып апарган. Оон чугаазы допчу болгаш ханы уткалыг болган.

— Бодап көөрге, шынап-ла хөй чылдар эрткен болур-дур. Бо аразында мөң чонга бараан болуп, эвээш-биче кылып келген ажылымны бедии-биле үнелеп, мени Чазактың дээди хавыязы Ленин орденибиле шаннап, бөгүнде дыштанзын дээш пенсияже үдеп турарынарны сактып көөрге, шаанда ыраккы Тожуга ончы, балыкчы ядыы-мочут чораан тожуларның уруу менээ кончуг-ла аас-кежик-тир. Бо бүгү дугайында партиямга, чазаамга, чонумга, коллективим, эш-өөрүм силер бүгүдеге улуу-биле четтирдим! Пенсияже үнер деп чүве бир талазында мунгаранчыг-даа, ийи талазында — эш-өөр силериниң мындыг чылыг сагыш човаашкынынар дээш өөрүүчүг-даа болур чүве-дир. Мээн бо-ла ажылдап, чонга бараан болуп чоруурум эш-өөр силериниң дузаңар-ла болгай. Коллектив чок болза, чаңгыс кижи чүге күш чедер боор ийик. Бо эмнелге коллективи мөң өг-бүлем-биле дөмей апарган. Ынчангаш назы улгаткан-даа болза, коллективимниң кандыг-даа ажылындан хөделдирип келген. Ол ам безин аныяктарның дилээн ёзугаар сценага турупкаш, шаандагы кувискаалчы ырларны моол, тыва дылдар кырынга ырлап бадырыптарындан чалданмас. Уруу Децзиваанның уруглары кырган-аваазындан кувискаалчы ырларны өөренип ап турөрлар.

Тываның хоочун кижилериниң бирээзи Барыкаан Хуралбаевна Доңгак эвевиске Совет эрге-чагырганың 50 чылы-биле холбаштыр иэиг байырны бараалгатпышаан, өгбелериниң эгелээн хөрөзи уругларының уруглары канчаар уламчылап турарын көрүп магадаары-биле ам-даа үр чылда чиик-сергек, кадык чаагай чурттаарын күзеп тур бис.

С. ПАВУ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ВЛКСМ хооркомунуң шаңналы дээш

ВЛКСМ Кызыл хооркомунуң шаңналы дээш бичин ооларның бажыннар аайы-биле бут бөмбүүнге маргылдаазы эрткен воскресеньеде эгелээн.

Шөлге бир дугаарында «Чалгыг» биле «Спартак» командалары ойнаан. Бо ужуражыышкынга «Чалгыг» командазының оолары эрес, кашпагай талазы-биле бодунуң удурланыкчыларындан ылгалып, 4:0 санга чиик удуп алганнар.

Оон дараазында ооларның «Согун» биле «Шуурган» аттыг командаларының оюну хайым-биле доозулган. «Алмаздың» оолары «Факельдин» ойнакчыларын 3:1 санга тиилээн. ВЛКСМ хооркомунуң шаңналын кайы команда чаалап алырыл деп чүве ам болур оюннардан билдинер.

М. ГАМИДОВ.

Совет Тываның беш чылы аттыг стадионга

ЦИРК-ШАПИТО

Бөгүн байырлалдыг ажыттынар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи В. ОСКАЛ-ООЛДУҢ удуртканы тыва артистерниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. ХЕНЗИГ-ООЛДУҢ киржилгези-биле совет цирктиң мастерлери янзы-бүрү программалыг оюннар көргүзер.

Эгелээри 19 шак 30 минутада.

Воскресеньелерде 3 оюн көргүзер: 12 шак, 15 шак болгаш 19 шак 30 минутада эгелээр.

Цирктиң кассалары «Найырал» кинотеатрның болгаш цирктиң чанында, олар 9 шактан 20 шакка чедир ажылдаар.

Коллективтиг чагыгларны база хүлээп алыр.

Билеттерни баш бурунгаар садып турар.

Кино

ИЮЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Федька», 10, «Эки-турачылар» 11.30, 1.30, «Гайдуки» 3.30, 5.30, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайга чүну ыыттавайн турганы?» 3, «Саша-Сашенька» 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Кадыр ээр черлер» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Элчиннериң сулчээзи» 9.40, 11.30, «Саша-Сашенька» 1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Олеко Дундич» 1, 3, 6.30, «Ийи катап хөй азы ажырбас» (1-ги, 2-ги серилалары) 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчуу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, хаысалгалыг секретарының 23-35, партийн амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, көлөө ажыл-агый киллизинин 21-47, чаалаш киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көлөө корреспонденттилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистеринин 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчуу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС — 02251.